

Marijos svetainėje. Iš kairės: poetė Alė Rūta, Marija Gimbutienė, Živilė Gimbutaitė, istorikas Vincas Trumpa, stovi architektas Edmundas Arbas. Topanga, 1990 m.

tiesės keliavo iš Lietuvos tam stalui. Prie jo rinkdavosi daug žmonių: per šventes giminės dalis, gyvenanti Ramiojo vandenyno pakrantėje; kūrybiškieji mūsų kultūros išeivijos žmonės; retkarčiais apsilankantys asmenys iš Lietuvos, ir kuo labiau laikas artėjo prie 1990–1991 m., tuo jų daugėjo. Marija buvo labai užimtas žmogus: paskaitos universitete, seminarai, konferencijos, finansų paieškos tarptautinėms archeologinėms ekspedicijoms, jų organizavimas, patys kasinėjimai Europoje, indoeuropėistikos studijų žurnalo leidyba, straipsnių recenzavimas, laiškai ir t. t. Visa tai Ji nuveikdavo lygia greta su esmine savo kūrybos dalimi – rašomomis knygomis. Prie Jos stalo susiburdavo žmonės, vienijami rūpesčio dėl savos kul-

tūros likimo, jos gyvavimo turinio, krypčių ir išeivijoje, ir Lietuvoje. Iš pasakojimų žinau, kad Jos svetainėje lankydavosi dailininkas Viktoras Vizgirda, Marius Katiliškis, istorikas Vincas Trumpa – dažnas jų pašnekovas, labai gyvos minties, įdomus interpretatorius, poetas Pranas Visvydas ir daugelis kitų. Akivaizdus ir kitoks kultūrininkų buvimas toje svetainėje: tarsi nužengę iš knygų lentynų, jų mintys, vaizdiniai, poetinė ir epinė tikrovė; jų nuostatos ir įsitikinimai, požiūriai ir viltys nuolat dalyvavo pokalbiuose prie apvaliojo stalo. Vakaraus Marijos svetainė prisipildydavo kontroversišku požiūriu, įvairiausių nuomonių, o svarbiausia – džiugesio dėl vaisingų kūrybinių pastangų. Marija gebėjo ypatingai jomis džiaugtis. Jos knygų lentynose buvo sukaupta beveik visa, ką sukūrė mūsų išeiviai grožinės literatūros ir apskritai humanitarinių mokslų baruose, ir tie kūrėjai savo minties, kūrybos galia dalyvavo Marijos Topangos namų gyvenime: išeivijos rašytojai Henrikas Nagys, Stasys Santvaras, Kazys Bradūnas, M. Katiliškis, Algirdas Gustaitis, Liūnė Suteima, Bernardas Brazdžionis, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Birutė Pūkelevičiūtė, Alė Rūta, Kostas Ostrauskas (visų nė negalėčiau aprėpti); ten buvo ir Zenonas Ivinskis, nors pats jis Topangoje nėra lankęsis – daugelyje jo veikalų mačiau autografus, įrašytus dar Vokietijoje.

Tuose namuose dar gyveno minties įtampos, bendrų paieškų, kaip išsaugoti Lietuvos kultūros visumą pa-

Folklorinė popietė 1976 m. kovo mėn. Marija Gimbutienė (kairėje), rašytojas Liudas Dovydėnas, violončelininkė (neidentifikuota), solistė Stasė Pautienienė.

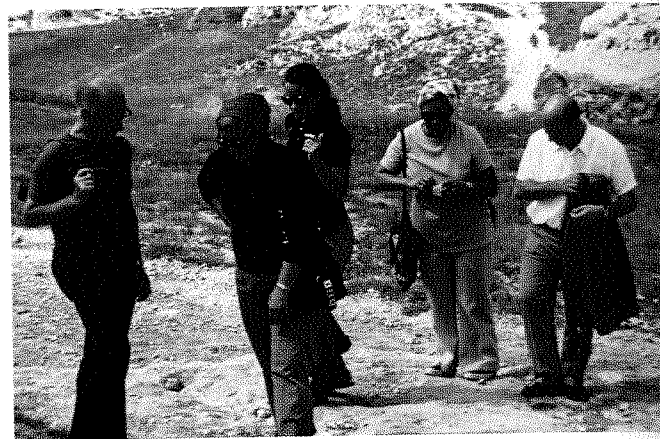
saulyje, saitais susaistyta „Metmenų“ dvasia. Atvykau į Marijos namus pilna įspūdžių iš 1987 m. „Santaros-Šviesos“ suvažiavimo. Viskas buvo nepaprastai šviežia, ryšku. Ėmiau iš Marijos lentynų „Metmenis“ ir, sėdėdama po riešutmedžiais, skaičiau – nuo pirmųjų tomų, vieną po kito. Kai kurie jų jau buvo skaityti Lietuvoje, tačiau visuma darė pribloškiamą įspūdį. Metai po metų iš tekstų ryškėjo minties darbas, ieškant kelių Lietuvos ir lietuvių kultūros modernėjimui, siekiant išsaugoti jos egzistencinius pagrindus. Gyvo, skausmingo, nepakartojamo kaip pats gyvenimas kelio ieškojimas Lietuvos kultūrai pulsavo iš kiekvieno tomo – kartais atrodantis kontroversiškai,

Iš kairės: architektas Sigitas Lasavickas, Dalia Lukšienė, Norbertas Vėlius, Marija Gimbutienė, Meilė Lukšienė. Vilnius, 1986 m.

kartais stebinantis savo kūrybine sėkme, giliausiomis įžvalgomis, kai jau galėjai iš pergyventų dešimtmečių patirties į juos pažvelgti. 1953 m. bebaigianti formuotis „Santaros-Šviesos“ federacija Niujorke, Studentų visuomenininkų būrelio atstovų pasitarime, paskelbė nuostatą, kad būtina nuolat ieškoti naujų sprendimų, o ne pasisavinti gatavus receptus, ir šį priesaką vykdė ilgus dešimtmečius. Apie „Metmenis“ nuo 1959 m. besiburianti grupė ieškojo šių naujų sprendimų, naujų pozicijų Lietuvos kultūros visumos gyvavimui, kūrė intelektualinę įtampą. Ji vienijo visą „Metmenų“ grupę, šios grupės dvasia buvo gyva ir kūrybiškai veikė Marijos namuose Topangoje.

Dauguma šios grupės asmenybių gyveno toli vienas nuo kito milžiniško Šiaurės Amerikos žemyno plotuose, dirbo to žemyno akademinuose centruose, jie buvo ne hierarchiniais, ne partiniais saitais susieti. Visoje „Santaros-Šviesos“ veikloje ryškėjo būtinybė surasti naujų nuostatų ir atsilipti į greitai kintančio pasaulio iššūkius negausios tautos, mažos okupuotos valstybės egzistencijai. Visi jie buvo susaistyti neregimais, tačiau labai stipriais gyvos minties ir vaizduotės ryšiais, juos vienijo aktyvi intelektualinė veikla, noras panaudoti tai, kas geriausia ir nauja sukurta tose Amerikos žemyno dalies akademinės veiklos centruose, savos tautos ir kultūros kokybiškam, atitinkančiam laiką gyvenimui; prišimta atsakomybės, kad per visas negandas Lietuvos kultūra sugebėtų žengti kaip visavertė, pastangos, kad išsivija, galinti naudotis intelektualinės ir organizacinės veiklos laisve, ją nukreiptų ir sovietų okupacijoje gyvenančios tėvynės intelektualinei paramai. Šių saitų stiprumą, ryšių intensyvumą Marijos namuose jaučiau itin apčiuopiamai. Ji buvo „Santaros-Šviesos“ federacijos Garbės filisterė nuo 1957 m., „Metmenų“ redakcinės kolegijos narė, ne viename iš kasmetinių suvažiavimų skaitė paskaitas. Žurnalo redakcijoje nebuvo formaliai dirbančių. Nors visi redakcinės kolegijos nariai ar autoriai įtemptai darbavosi mokslinio, akademinio ar kūrybinio darbo baruose, tačiau daugelį dešimtmečių kasmet buvo leidžiami „Metmenų“ tomiai, pateikiantys nepakartojamą intelektualinį produktą. Topangos

Jugoslavijoje. Iš kairės: archeologas Colin Renfrew, Marija Gimbutienė ir kiti kasinėjimų dalyviai, 1971 m.

riešutmedžių šešelyje aidėjo Vytauto Kavolio, Algirdo J. Greimo, Henriko Nagio, Jono Meko, Algimanto Mackaus, Antano Škėmos, Rimvydo Šilbajorio, Antano Maceinos, Algimanto Mickūno, Violetos Kelertienės, Bronio Railos ir daugelio kitų mintys, jos kartais skambėjo kaip dialogas, kartais kaip vienminčių ansamblis, o kartais kaip karšta polemika, net kaip, šiandien pasakytume, dekonstrukcija. Bendra minčių ir patyrimo pastanga buvo sugalvotas būdas, kaip organizuoti „Santarai-Šviesai“ įdomių asmenų iš Lietuvos atsikvietimą į „Santaros-Šviesos“ suvažiavimus, apeinant ar sumažinant sovietų valdžios galimybes įsikišti formuojant grupės sudėtį. Vienas tų žmonių, pasiūliusių kelią, ir buvo Marija.

Jos namų filialas buvo Kalifornijos universiteto seminaro, kuriam Jinai vadovavo, auditorija. Tai didžiulė šviesi patalpa viename iš universiteto pastatų. Nuo grindų iki lubų – lentynos, nuo viršaus iki apačios pilnos pridėtos knygos: tai asmeninė Jos biblioteka, reikalinga nuolatiniam mokslininkės darbui. Peržvelgus knygas tapo akivaizdūs Jos mokslinio darbo užmojai. Čia dominavo Europos mokslas, arba įvairių žemynų tyrinėtojų darbai, kurių tyrimo objektas buvo Europos istorija, archeologija, filologija, senųjų kultūrų menas. Galima buvo pamatyti, kokiame kontekste išsirutuliojo idėja įvairių mokslo sričių tyrėjams susiburti į indoeuropeistikos studijų žurnalą „The Journal of Indo-European Studies“, leistą Vašingtone 1973–1992 m., jo archeologijos skyriaus redaktorė buvo Marija. Jos mokslinių interesų užmojai, gebėjimas mokslo interesais aprėpti plačias teritorijas ir nepaprastai plačius laikotarpius natūraliai padėjo Jai sutelkti kelių žemynų mokslininkų indoeuropeistų veiklą apie žurnalą. Daugybė mokslininkų Jai siuntė savo straipsnių atspaudus, knygas, seminaro bibliotekoje buvo gausybė archeologijos spaudinių iš Rumunijos, Prancūzijos, Vokietijos, Makedonijos (Ji ten itin daug kasinėjo), Italijos, iš daugelio Vidurio ir Pietų Europos kraštų. Bibliotekoje atsispindėjo Jos mokslinės kelionės renkant medžiagą Londone, Romoje, Paryžiuje, Olandijos bibliotekose, Sofijoje, Bukarešte, Vilniuje, Odesoje, Kijeve. Bibliotekoje bu-

vo žymiausių XX a. vidurio ir antrosios pusės indoeuropeistų darbų; tų žmonių, kurie kūrė dabartinės indoeuropeistikos pagrindus. Iš bibliotekos lentynų lyg aidėjo daugiakalbės, daugiakultūrės Europos mokslininkų skirtingų interpretacijų nuolatinis simpoziumas. Tas knygas įvairiausiomis kalbomis Marija buvo perskaičiusi. Bet įdomiausia, kad Jinai formavo indoeuropeistikos žurnalo turinį tokiu metu, kai įvairių disciplinų ryšiai Europoje dar tikėtai mezgėsi. Europos moksle tai buvo žingsnis nauja kryptimi. Seminaro ir namų bibliotekoje užsimezgiusius šiltus Jos kontaktus su daugelio Europos šalių mokslininkais liudijo straipsnių kolekcija su jų autorių autografais Marijai. Kolekciją sudarė pora dėžių, prieš mirtį Jinai perdavė jas Vilniaus universiteto Archeologijos katedrai. Ši bibliotekos dalis, kaip iš pradžių buvo manyta, galėjo tapti asmeninio M. Gimbutienės fondo Lietuvoje dalimi, tačiau Lietuva Jai tuo metu šito aiškiai pasiūlyti nesugebėjo. Jinai labai kukliai ir paprastai, labai pragmatiškai pasakė: „Tegu skaito geri, jauni žmonės, gal jiems tai bus naudinga.“

Keliose lentynose buvo sudėti Lietuvos archeologų, kalbininkų, tautosakininkų veikalai. Pažįstamos pavardės, akiai įprastos knygų nugarėlės kūrė tokį ypatingą jausmą toje daugiakalbės bibliotekos visumoje – pasijutau kaip savo namuose, tik, ko gera, namuose be sienų. Mane labai domino tas bibliotekos kampelis, kuriame buvo sustatyti Jos pačios kasinėjimų publikacijų tomai. Pirmiausia

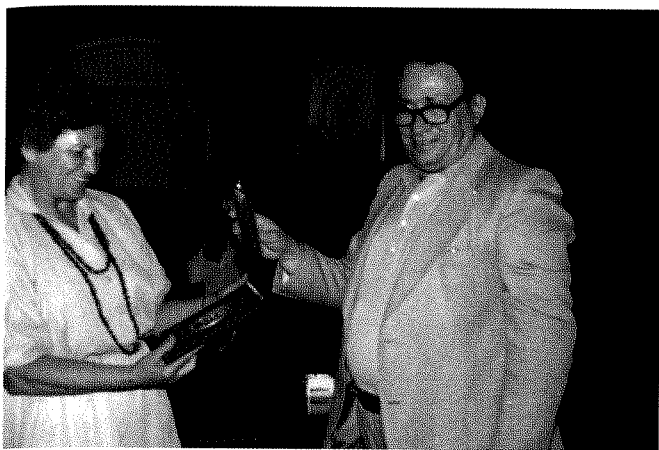
apžiūrėjau, kaip yra skelbiama tarptautinių archeologinių ekspedicijų medžiaga: straipsnius rašė archeologijai būtinų pagalbinių mokslų specialistai, pati Marija, kartu su Ja dirbė mokslininkai. Tada nustebino straipsnių išsamumas, apimtis. Lietuvoje buvau girdėjusi gandą, kad Ji nekasinėja, pati netiria. Žinojau iš Jos pasakojimų, kad tai netiesa, tačiau kai pamačiau storas, didelio formato knygas, man pasirodė keistas mūsų nesugebėjimas susirinkti Lietuvoje informacijos, nesugebėjimas tai informacijai atverti sąmonę.

Kalifornijos universiteto Marijos seminaro ir Jos namų biblioteka sudarė visumą. Iš tų kambarių ėjo ryšių gijos nuo Ramiojo vandenyno pakrantės į daugelį Europos kraštų, o ypač stiprūs saitai siejo Ją su lietuvių išėivių dalimi ir su tolimąja Lietuva. Šios nepaprastai galingo intelekto gijos kūrė Jos namų erdvę – sunkiai kitam žmogui aprėpiamą, nusidriekusią per daugelį šalių ir nepakartojamą.

Toje Jos namų erdvėje buvo daug muzikos. Marija pasižymėjo nepaprastu muzikalumu. Štai Ji nueina ir įsijungia grotuvą. Iš Jos darbo kambario girdžiu ir klasikinių kūrinių, atliekamų orkestro, ir iš Lietuvos parsivežtų plokštelių su paukščių giesmelėmis garsus...

Amerikoje aš buvau tokiu metu, kai Jinai jau sunkiai sirgo, bet vis dar įtemptai dirbo, o kartu sugebėjo mėgautis gyvenimu. Tas mėgavimasis buvo ypač akivaiz-

dus dar vienuose Jos namuose Liucernos slėnyje Nevados dykumos prieigose (bet dar Kalifornijos valstijoje). Taigi Jinai turėjo sodybą dykumoje. Marija ir ten užveisė, išpuoselėjo sodą. Ten tik akmenys ir rausvas molžemis. Ir tokioje žemėje Jinai su kirtikliais iškasė duobes ir ištraukiojo akmenis, prisodino daug medžių. Namelį, kaip ir Topangoje, supo vaismedžių sodas, jį reikėjo nuolatos laistyti artezinio šulinio vandeniu. Ir štai ant medinių verandos turėklų guli nuo vaisių svorio išlinkusios baltųjų persikų šakos, o Marija vaikštinėja po sodą ir žiūrinėja, ar bus obuolių – jie tam karštyje vargiai dera. Be to, čia nuostabiai žydėjo ir dideli kaktusai. Pro didelius langus dieną galėjai matyti mažučius kolibrius, geriančius iš man nepažįstamų akacijos rūšies žiedų. Ten gyveno ir šunys. Vienas Jos ir trys kaimynų. Kadangi Ji atvažiuodavo su mašina, jie, pamatę iš tolo Jos automobilį, jau ir tupi, laukia prie vartų. O Marija be šunų negalėjo. Nuperka maždaug 10 kg kepenų, plaučių ir kepa jiems kepinus. Keldavosi penktą ryto ir kepdavo. Ant visų viryklės skyrių užstatytos keturios keptuvės, jose čirška kepenys, namelis sklidinas kvapų, o šunys prie durų sugulę laukia. Ji išeina, atsisėda į krėslą verandoje ir šeria iš rankų, duoda jiems tiek, kiek tik jie pajėgia suėst, vis paklausdama, gal dar nori kuris kokio skanaus kąsnelio. Šunys, aptūpę krėslą, žvelgia į Ją ištikimomis, pilnomis atsidaavimo akimis, paskui sugula čia pat verandoje apie Ją

Skalorijos urvo kasinėjimai Pietryčių Italijoje. Marija Gimbutienė priima medalį iš Skalorijos burmistro. Manfredonija, Italija, 1979 m. rugpjūtis.

ratu ir snūduriuoja. Tada iš po dykumos krūmelių ar iš akmenų krūvos pajuda kažkoks panašus į voverę gyvūnas ir atsargiai čiumpa sausą šunų ėdalą jiems iš panosės, griebia, pasisavina iš jų dubenėlio, stovinčio prie pat miegančių šunų snukučių, ir nešasi atsargas į dykumą. O Marija žiūri į visa tai ir džiaugiasi...

Vaikai, darbas, tolimų kultūrų vaizdiniai, kultūriniai klodai, ištisų genčių ir kalbinių grupių kelionės per Eurazijos žemyną, sodai ir medžiai, gyvūnai, muzika, intensyvi Jos ir kolegų, Jos bendražygių minties ir vaizduotės veikla, intelektualių ryšių su kelių žemynų kūrybiškosiomis asmenybėmis tvirtos gijos – Marijos namų pasaulis. Marija rašė apie gyvybę, bandė rekonstruoti

Senosios Europos gyvybingumą išpažįstančio tikėjimo bruožus, bet Ji ir pati buvo savo gyvenimu tos gyvybės apoteozė. Jinai mėgėdavosi kiekviena valanda. Aš grįžau visiškai pasikeitusi iš Jos namų. Galima niršti ant savo gyvenimo, kad likimas didžiąją jo dalį įspraudė į geležines reples, tačiau galima ir pažvelgti į jį kaip duodantį, teikiantį galimybes minties, kūrybos, gyvybės veiksmui. Reikia tik pamatyti visa tai, mokėti pasidžiaugti tuo, ką turi, ir pabandyti savo vidinės laisvės erdvėje išplėsti tas galimybes. Kai mėginu mintimis aprėpti tai, ką žinau apie Marijos gyvenimą, ima nuostaba: ir reikia taip sugėbėti – trys vaikai, parašyta šitiek knygų, prisodinta tiek vaisius brandinančių vaismedžių, galop mirtina liga ir kartu šalia – Jos grynas gyvenimo džiaugsmas.

MŪSŲ GENTIES PRAMOTĖ

Julija Ikamaitė

Kaskart, kai prisimenu Mariją, apkabinu Ją kaip savo vaikystės Karalienę – didelę, gražią, dosnią, žėrinčią šypsena, užkrečiančiu juoku, švelniom rankom, paslaptینگai kvepiančią užjūriu, be galo protingą ir išmintingą – ir tačiau su grauduliu, liūdesiu kažkur giliai, giliai...

Tie Marijos atskridimai į Lietuvą – trumpam, vyšnių sodelin – lyg ir paguodos ieškoti tarp artimųjų, širdelės nuraminti; o vis kitaip išeidavo – visus aplink pakeldavo, suremdavo, įkvėpdavo, aptardavo, kaip tą ar kitą Lietuvos nelaimę apgauti, apeiti, kaip vieną, antrą, trečią besidarbuojantį padrašinti, įkvėpti.

Buvau dar mažutė ir kvailutė, bet jau žinojau, kad Marijos atvažiavimas – didžiausias įvykis, laukimas. Žiūrėk, atskrido – tai mano močiutė Meilė tiesiog pražysdavo, visus darbus atidėdavo į šalį. Jos visad viena kitai žydėjo – tiesiog jausdavo, kada katrai negerai. Nurimus pirmam sutiktuviių šurmuliui, tarpusavyje kalbėdavosi tyliai,

Trys giminės kartos. Iš kairės: istorikė Inga Lukšaitė, Marija Gimbutienė ir keramikė Julija Ikamaitė. 1993 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

neskubiai, daug pauzių, nubrauktos ašaros, pasilaikymai už rankų... Dovanos būdavo ypatingos: nedidelės, tačiau jautriai atspėtos, kas kam mieliausia. Būdavau pamaloniama indėnų meno knygomis, vienu kitu indėnišku papuošalu su Didžiosios Dvasios ženklais ir t. t. (Yra atsiuntusi, kas buvo visai draudžiama, per rankas, iš savo sodo Topangoje citrinmedžių šakelių įskiepyti Lietuvoje.)

Man, vaikui, išliko įspūdis Marijos apkabimo – tokio plataus, šilto, lyg apkabintų ne mane vieną, mažą vaiką, bet ir mano senelius, prosenelius, tuos, kurie dar bus mano vaikais, vaikaičiais. Apkabindavo visus, apdalydavo šiluma, lyg apeitų ne tik savo artimuosius, bet ir tuos Lietuvos debesis, klonius, medžius, žoles, ežerus, paukščius...

Turėjo Dievo dovaną didelės didelės meilės. Liūdesį, ilgesį slėpdavo giliai po šviesia šypsena.

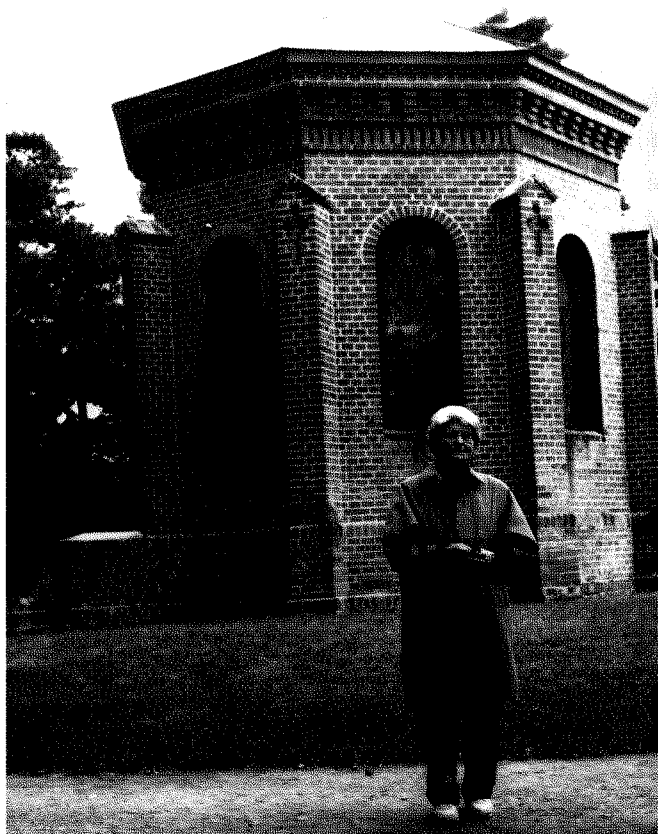
* * *

Esu dėkinga Marijai už pirmuosius gyvenimo rituales, paprastus, žmogiškus. Tai Ji įvedė į tą simbolių, ženklų, apeigų pasaulį. Susėsdavome prie vaišių stalo, prašydavo visus susiimti rankomis, „paturėti vienas kitą“, – kaip sakydavo. Paskum padėkodavo. Kaip Sigito Gedos eilėrašty „...arkim, broliai, pūdydėm, saugokim vieni kitus...“ – graudulio, bendrumo, artumo jausmas, noras tai išsaugoti, visa tai, ką paskum patyrėme Baltijos kely...

* * *

Kol buvau maža, Marija man kėlė nuostabą ir susižavėjimą kaip kažkas nepaprasta, ypatinga ir paslaptinga, o jau paaugusi ėmiau suprasti Jos kalbą. Marija buvo tarsi orakulas – poezijos ir įžvalgos lydinys. Klausant pasakaitų, skaitant tekstus – nuostaba, nepaaiškinama trauka Josios atradimų – to prakalbinto po žeme miegančio gražaus, kūrybingo, pilno deivių ir dievų, baisingai nuo mūsų nutolusio Senosios Europos pasaulio. Visad žavėjo Josios kalbėsenos būdas: per paprastą grakščiai lengvą kalbą išryškėdavo tūkstantmečių patirties apibendrinimai, drąsios įžvalgos, susistemtinimai. Kažkoks ypatingas talentas lengvai vizualizuoti dingusius ritualus, apeigas, mąstyseną. Visur išvelgdavo kuriančiąją, šviesiąją pusę, ausdavo šviesaus, taikaus pasaulio viziją pabrėždama, kad tai – žmonijos išlikimo raktas. Kalbėdavo aiškiai, vaizdžiai, tikslingai, įkvėptai, taip, kaip kalba žyniai – mūsų genties Pramotė.

Nežinau, ar Senoji Europa per Mariją, ar Marija kaip Deivė iš Senosios Europos įkvėpdavo klausytojus vizijoms, kūrybai. Vandens, ugnies, žemės, gimdančios motinos ženklai Marijos alchemijos dėka sulydydavo klausančiuosius į nuostabų lydinį, kurio vardas turbūt „Lietuva“; pakylėdavo sielą. Tai buvo laikai, kai Marijos pateiktas poetiškas baltų protėvių išlikimo raktas – deivė Motina, taikus, kuriantis pasaulis su klestinčia kultūra – buvo didelė

Kaip lengva čia kvėpuoti... Marija ant Birutės kalno Palangoje, 1993 m. birželis. A. Tarvydo nuotr.

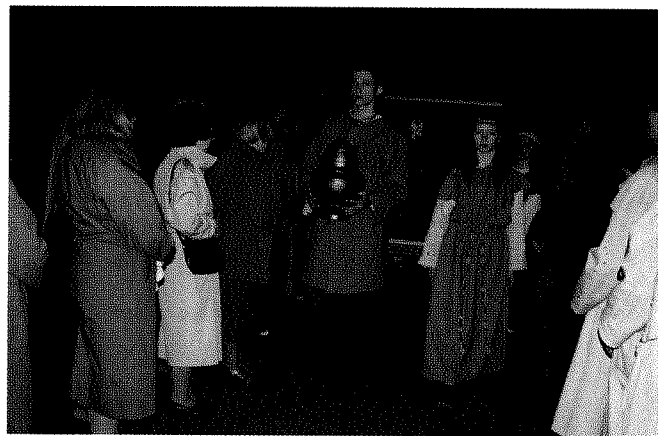
dvasinė paspirtis išgyventi. Šeimos židinio, kultūros puoselėjimas ir tada, ir dabar išliko svarbiausia vertybė. Kartais šmėkstelėdavo mintis, kad tai pati Lemtis, jog šiuos mažus stebuklus daro moteris, vardu Marija (viena iš Josios išvalgų – jog deivės Motinos kultas iki šių dienų sunkiasi Lietuvoje per itin švelnų Šv. Mergelės Marijos garbinimą). Kuo iš gilesnio šulinio žmogus yra pasisėmęs, tuo didesnis poreikis tai perduoti kitiems – gal dėl to toks karštligiškas Marijos kalbėjimas, knygų rašymas buvo paskutiniaisiais gyvenimo metais. Ji jautė, kad rado raktus atrakinti Senajam pasauliui, kartu rado atsakymus į skaudžiausius šios epochos klausimus. Archeologija gyvenimo tėkmėj peraugo į archeomitologiją, o šioji – Marijos rankose – tapo virgule, ieškančia Gyvybės vandens, esminių atsakymų į Būties klausimus. Marijos rekonstruotas pasaulis vieniems kėlė daug klausimų, kitiems – susižavėjimą, bet nėra jokių abejonių, kad Senoji Europa su savo deivių ir dievų panteonu, raštais, meandromis – be galo gražus pasaulis, įkvepiantis kiekvieną, kas juo susidomi. Reikia tiltų, kuriais tūkstantmečiai galėtų pasikeisti sukauptomis dvasinėmis žiniomis. Marija – tas tiltas. Perdavimas – galimybė išlikti, nes pats pasaulis yra dūlantis be subtilios, kūrybiškos žmogaus energijos, o Marija buvo jos sklidina.

* * *

Vienas iš smagiausių prisiminimų – Velykos kartu su Marija. Marginom kiaušinius; mūsų šeimoje tai buvo rimtas užsiėmimas: mama – saulutėmis, visokiais žaviais vingeliais, o Marija ant kiaušinių vašku piešė rupūžes! (Tai viena iš antropomorfinių Deivės išraiškų.) Visi nupiešti ženklai kėlė daug džiaugsmo – Marija kryžtavo lyg vaikas, sakėsi grįžusi į vaikystę. Mums, vaikams, tokie Marijos piešiniai kėlė siaubą – mat pripratę prie gražių mamos saulučių...

Labai įsirežė į atmintį paskutiniai buvimo su Marija momentai, Jai atvykus į Lietuvą 1993 m. birželyje. Suskyniau visus sodo bijūnus – oro uoste pasitikome – tokia sumažėjusi, pavargusi; panėrė galvą į žiedus, ilgai tylėjo. Kartu su vyru važiovome Jos paimti iš Palangos. Ten savaitę baiginėjo tekstus lietuviškajam „Senosios Europos“ vertimui; bandė su Meile ir savo biografe Joana Marler nueiti iki Birutės kalno. Turgelyje nupirkau juodųjų serbentų saują. Paėmusi jas, po vieną rinko, skanavo: „Tokių uogų niekur nėra, tik Lietuvoje...“ Po uogą, peržiūri, suvalgo. Daug graudulio.

Važiuodami iš Palangos senuoju plentu, Marijos prašymu stoviniavome tai vienur, tai kitur. Visą laiką reikėjo balansuoti tarp tų paskutiniųjų jėgų, kurios staiga dingdavo, ir begalinio noro dar paskraidyti. Užsukom ant Rambyno kalno, ilgai sėdėjom pakeleį ir žiūrėjom į vakarėjančią Nemuną. Marija glostė žiedus, padūmavusias tolymas,

Laidojant Marijos Gimbutienės pelenai buvo supilti į urną su deivės Pelėdos atvaizdu. Urnos autorė Julija Ikamaitė. A. Tarvydo nuotr.

krūmelius, medelius. Tas Josios Lietuvos regėjimas kažkoks kitoks, gal kaip mūsų Vinco Krėvės: ir lapas, ir akmenėlis – vis šventas. Paskutinįsyk pervažiuojant Lietuvą nebuvo daug šnekų. Daug tylėjimo, grožėjimosi, švelnaus paslėpto atsisveikinimo... Gyvenimo ratas – pasitraukimas iš Tėvynės, vargai, kasinėjimai, knygos – kelio namo ieškojimas. Išėjusi iš Lietuvos, perėjo Europą, skirtingas kultūras, subūrė kiek įmanoma tam kitam pasaulyje žmones į taikius sambūrius ir grįžo čia, į Lietuvą. Vis neapleidžia mintis, kad didiesiems žmonėms, kurie turi ypatingą regėjimą, lemta sunkius išgyvenimus iškristalizuoti į gilią išmintį. Visa tremtinių karta: H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas, J. Mekas, Marija, kiti – visi jie grįžta šir-

dimi. Tas nebuvimas leidžia jiems prisiliesti prie pačios esmės, kur visad daug liūdesio...

Būnant su Marija neapleisdavo nuostabos jausmas – Ji sugebėdavo net artimiausių žmonių neapsunkinti sava našta. Šviesi ir skaidri ėjo į Nebūtį. Marija buvo gyvenimo džiaugsmas; susitaikymas su mirtimi Jai – kasdieninis darbas; ypatinga valia, savitvarda išdavė sielos gylius...

* * *

Marijos dėka pasaulį kažkada pradėjau regėti kaip nesibaigiantį ritualą, kuriame yra pradžia, yra pabaiga, vėl pradžia ir vėl pabaiga. Yra žydėjimas, gražiausi raštai (jie mane ir stumtelėjo į keramikos pusę, negalėdavau atsižiūrėti Vinčos kultūros raštų). Ta mūsų Laumė stumtelėjo į žavų atgyjančių ženklų, giliai mumyse snaudžiančių archetipų, išminties pasaulį. Taip augau, kiti nuostabūs mokytojai vedė tolyn... M. K. Čiurlionio mokykloje keramikos meno ir keramikos ritualo mokė Gytis Talmantas: žemė, josios pavertimas kažkuo plastišku, formos lipdymas, indo išdegimas ugnyje, galiausiai vandens įpylimas, kitam padavimas... Senas amatas, kaip pasaulis.

* * *

Atėjo laikas, ir paimu molio grumstą. Turiu padėti savo Pramotei pabaigti Josios Kelionę. Atsiverčiu „prūsų veiduotas urnas“. Lipdau paskutinį namą – urną su Dei-

vės snapu, akytėmis. Ilgai galvoju, kokius ženklus-raktus išpausti į urnos molį savo Pramotei. Jaučiu, kad juos Ji turi, žino dureles... Deivė Paukštė Jos laukia. O čia, šali-mais, ropinėja mano mažas sūnus...

2004 m. spalio

II. IŠ GIMNAZIJOS IR STUDIJŲ METŲ

Paskutinės gimnazijos dienos. „Aušros“
mergaičių gimnazijos auklėtinės. Pirmoje eilėje
iš kairės: Marytė Alseikaitė, už jos (kairėje) Marytė
Jacinaitė, dešinėje: ..., Rimutė Jablonskytė, Laima
Karazijaitė, Virginija Dubaitė, Alena Landsbergytė,
už jos: Valė Norkūnaitė, ..., (už Dubaitės) Joana
Abramikaitė. Iš kairės stovi: viršuje: ..., antra
iš kairės Janina Kalvinytė-Kovalskytė, Florentina
Bernotaitė, Onutė Sakalauskaitė, Jadvyga
Vasiliauskaitė, Viktorija Pacevičiūtė, kitos
dvi mokinės neidentifikuotos. Priešpaskutinėje
eilėje iš kairės: Sofija Dargytė, Elena Krukauskaitė,
Joana Kudirkaitė. Kaunas, 1937 m.

PASAULIS JOS NEUŽMIRŠTA IR DABAR*

Rimutė Jablonskytė-Rimantiene

Susipažinome su Marija, kai ji su mama persikėlė gyventi iš Vilniaus į Kauną. Ta proga vaikų mylimas rašytojas Pranas Mašiotas surengė savo šeimoje vaikų šventę. Ir mums buvo visiems labai įdomu – atvažiuoja mergaitė iš Vilniaus. Visa tai atrodė labai paslaptinai, nes visi žinojome, kad Vilnius – taigi sostinė. Keturtojo dešimtmečio Kauno paaugliams Vilnius buvo nepasiekiamas svajonių miestas. Daug žinojome apie jo užgrobimo istoriją, geografiją, kultūros paminklus, dainas apie jį dainavome.

Marija buvo labai graži mergaitė – su didele kasa, su baltu kaspiniu ant pakaušio. Per tą vaikų šventę mes ir susipažinom.

O ten buvo ir dovanėlės visiems suruoštos, ir mes dovanėles turėjom, tad pasikeitėm.

* Kalba, pasakyta 2001 m. sausio 23 d. Didžiojoje MA salėje minint Marijos Gimbutienės 80-ąjį gimtadienį.

Marija Alseikaitė (kairėje)
A. Mickevičiaus slėnyje.
Kaunas, 1934 m.

1931 m. rudenį ji ateina į „Aušros“ mergaičių gimnazijos antrąją klasę, t. y. į mūsų klasę. Mes ją priėmėm su nuostaba ir meile. Ir taip per visą gimnaziją; ji sėdėdavo pirmam suole, o aš antrame. Mokėsi taip pat kaip visos. Viskas jai buvo įdomu: ir knygas skaitė, ir slidinėti kartu eidavom, čiuožti, ir dviračiu važinėjo, ir pianinu skambino. Nežinau, kuo ji neužsiėmė – viskuo užsiėmė. Labai gyva buvo. Vėliau ji pasakojo iš karto nepritapusi prie Kauno visuomenės, bet mūsų gimnazijos aplinkoje iš karto pasijutusi sava. Keliavome, stovyklavome, šokome, vaidinome... Klasėje buvom labai susigyvenusios, dailijomės savo svajonėmis, ateities planais. Supratome, kad svarbiausia – pažinti save ir pasirinkti tai, kam esi skirta. Marija buvo sakiusi, kad studijuos mediciną, nes jos abu tėvai medikai. Bet paskutinėje klasėje ji susidomėjo tautosaka, etnine kultūra. Lietuvių kalbos pamokas tuo metu mums vedė puikus mokytojas J. Ambrazevičius (Bra-

Marija Birutė
Alseikaitė,
1928 m.

zaitis). Jo pamokos buvo labai įdomios, su gausiais tautosakos pavyzdžiais. Ir Marija, ir aš labai daug skaitėme, labai domėjomės liaudies kūryba. Baigiamajame egzamine ji taip pat gerai atsakė labai daug klausimų iš tautosakos. Artėjo gimnazijos baigimas – 1938 m.

Kartą, jau pavasarį, einam Laisvės alėja iš koncerto, ir ji sako: „Žinai, aš nestudijuosiu medicinos – studijuosiu humanitarinius mokslus.“ O aš prieš tai jau buvau nusprendus studijuoti architektūrą. Tuomet ir aš jai sakau: „Žinai, aš taip pat nestudijuosiu architektūros. Ir aš einu į humanitarinius mokslus.“ Nenujautėm tada, kad virš mūsų gerų pasiryžimų jau kybo grėsmė – 1939-ieji metai.

Įstojusi į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, į anglų kalbos specialybę, Marija netrukus perėjo į lietuvių kalbą. Universitete tada nebuvo nei archeologijos, nei etnologijos specia-

Istorijos institute: Marija Gimbutienė, Rimutė Rimantienė, Vytautas Merkys, Vytautas Urbanavičius. Vilnius, 1988 m.

lybių, tačiau archeologijos ir etnologijos kursus dėstė istorikams. Ir mes jų ėjome klausytis. Visus tautosakos kursus – kiek tik jų buvo fakultete – mes su Marija išklausėme taip pat. Universitete susidarė tokia neformali draugų grupė, kurią sudarė „pražuvę“ žmonės. Tai tie, kurie studijavo ne tiek literatūrą, bet lietuvių kalbą: lietuvių kalbą, tautosaką, etninę kultūrą ir Lietuvos istoriją. Ir draugavom visi tokie, kurie tokiais dalykais domėjomės. Buvome įsitikinę, kad tuo keliu pasukę iš jo nebeišklysimė ir čia „pražūsime“.

1940 m. universitetui persikėlus į Vilnių ir įsteigus Archeologijos katedrą, vadovaujamą profesoriaus Jono Puzino, Marija perėjo į archeologiją. Iš tiesų net neperėjo, nes iš niekur ji neišėjo. Visus pradėtuosius mokslus tęsė

toliau, ir tai jai leido įsigyti visapusišką išsilavinimą. Marija dirbo labai daug. Jos seminariniai, kursiniai darbai – ar iš lietuvių kalbos, ar iš archeologijos – buvo, galima sakyti, tobuli. Jos seminariniai darbai jau tada pranoko ne vieno dabartinio bakalauro darbelį.

Ji džiaugėsi sugrįžusi į „gražiausią pasaulyje miestą“ – Vilnių (taip ji kalbėjo ir vėliau, išvažinėjusi visas pasaulio sostines), galėdama mokytis to, kam jautėsi esanti skirta, džiaugėsi kiekvienu nors ir mažiausiu atradimu, būdama bendraminčių būryje, nors aplinkui dundėjo karo mašina. Paskui išsiskyrėm.

Artėjant antrajam bolševikų antplūdžiui 1944 m., sėdo į vežimą su vyru, maža dukrele ir pasitraukė į Vakarų. Kartu išsivežė ir didelę meilę Lietuvai, savo svajones ir pasiryžimą eiti pasirinktuojų keliu. Todėl šalia būtiniausių daiktų įsidėjo ir jau surinktą medžiagą disertacijai „Lietuvoje priešistoriniais laikais“, apgynė ją Vokietijoje, Tiubingeno universitete, o 1946 m. išleido knygą. Nuo to laiko studijuodami jos darbus Vakarų archeologai galėjo susipažinti su Lietuva. Mums, lietuviams, jos tyrinėjimai nebuvo prieinami. Su Lietuvoje likusiais giminėmis ir draugais ryšiai nutrūko.

Kai pradėjom susirašinėti, ji atsiųsdavo man savo knygų, straipsnių. 1966 m. sudėtingų kombinacijų dėka mums, dviem archeologėms drauge su Regina Kulikauskienė, pavyko su Maskvos delegacija nuvykti į Prahos pa-

Marija suorganizavo I indoeuropeistikos konferenciją Dubrovniko. Marija Gimbutienė (stovi penkta iš kairės), už jos dešinėje – buvęs Marijos studentas Shan Winn, priešais Mariją sėdi prof. James Mellaart, kiti konferencijos dalyviai. Dubrovnika, Jugoslavija, 1979 m.

saulinę archeologų konferenciją. Kaip Marija džiaugėsi susitikusi! Bet drebėjome visos, kad mūsų bloga akis nepamatytų. Ji taip norėjo mums viską parodyti tame „antrajame po Vilniaus gražiausiame mieste“, mes jai buvome dalelė išsilgotosios Lietuvos.

Marija stengėsi atvažiuoti į Lietuvą, susitikti su giminėmis ir draugais bei kitais kultūros žmonėmis, nors aiškiai suvokė, kad ją visad lydi nuolatiniai sekiočiai, kurie gali pakenkti jos mylimiesiems. Šiek tiek „atšilus“,

Kai Marija atvyko į savo knygų parodą Vysbadene, ją pasitiko muziejaus darbuotoja Irmelin Munch. Vysbadenas, 1993 m.

1981 m., Vilniaus universitete ji net skaitė paskaitų ciklą apie Senosios Europos kultūrą. Auditorija braškėjo. Gal ne visiems buvo įkandamos jos teorijos, tačiau to meto tamsos karalystėje mums tai buvo dvelktelejimas iš Vakarų, o jai – galimybė pasijusti tarp savų.

Visuomet, kai atvažiuodavo į Lietuvą, susitikdavom, pasisvečiuodavo mano namuose, pasišnekėdavom. Atvykusi nukeliaudavo tai į Kauną, tai į Trakus. Ir visada kas nors ją lydėdavo – ar iš draugų, ar iš giminaičių tarpo. Marija sakydavo: „Aš visuomet atsigaučiu čia atvažiuodama, susitikusi su žmonėmis.“ Ji labai norėjo, kad atvykčiau į vieną ar kitą konferenciją su pranešimais. Bet aš vis negalėdavau ištrukti – leidimo negalėdavau. Ir štai buvo surengtas didžiulis kongresas Dubrovniko, Jugoslavijoje. Jau ten tikrai tikėjaisi pakliūti. Turėjau gauti leidimą iš Mask-

vos. Iki paskutinės minutės vis vyliausi, kad gausiu, bet taip ir negavau. Paskui ateina Marytės atvirlaiškis: „Aš apsisiverčiau, kai tavęs neradau.“ Ji labai buvo susisielojusi.

Ir galų gale 1988 m. – su profesoriumi Gintautu Česniu bei daktaru Adomu Butrimu – visi trys jos dėka važiuojame į II indoeuropiečių studijų kongresą, kurį Dubline surengė Marija. (Pirmąjį tokį kongresą ji suorganizavo dar 1979 m. Dubrovniko, o trečiasis 1994 m. jau buvo skirtas jai paminėti ir vyko Vilniuje.) Pasiguodžiau jai, kad man su anglų kalba ne taip jau gerai, todėl šiek tiek būgštavau. O ji man parašė: „Būtinai atvažiuok. Ne tiek tie pranešimai svarbu, o tai – kad pamatysi Airiją. Ir gyvensim mudvi kambaryje kartu.“ Ir iš tiesų, kitaip niekada nebūčiau pamačiusi Airijos ir negavusi progos tiek su Marija išsišnekėti. Gyvenau su ja kartu viename kambaryje ir mačiau, kaip ji baisiausiai pavargusi po dienos – ligonis juk buvo, o vakare, pakviesta kur nors, susišukuoja, užsivelka savo šilkinę suknelę – ir vėl linksma, kaip niekur nieko, ir vėl eina.

Kai buvo paskutinį kartą 1993 m. Lietuvoje ir Vytauto Didžiojo universitetas įteikė jai Garbės daktaro diplomą, matėmės paskutinį kartą. Visos klasės draugės pasistengė čia dalyvauti. Ji apsilankė mano namuose, ilgainiai mes su ja šnekėjomės apie viską ir išsiskyrėme visam laikui...

Pasaulis jos neužmiršta ir dabar. Knygos išleistos 8

kalbomis. 1993 m. Vokietijoje, Vysbadene, buvo suorganizuota jos darbams, ypač „Deivės kalbai“, skirta paroda, 1994 m. ji buvo atidaryta Norvegijoje – Osle.

Kaip ir kiekviena iškili asmenybė, Marija sulaukė įvairių vertinimų – ir kaip mokslininkė, ir kaip žmogus. Kartais ją atstumdavo patys artimiausi – kaimynai Amerikos lietuviai, nesuprasdami jos nuolatinio veržimosi į Lietuvą, nors ir per Maskvą. O savindavosi tie, kurie iškreiptas jos idėjas pritaikė savo pažiūroms – feministės ir „naujieji pagony“ . Ji nebuvo nei feministė, nei pagonė. Pasak Marijos, tyrinėdama senovės tikėjimus, nepasidarai „pagonė“, bet supranti, kad tikėjimas lieka, keičiasi tik formos. Dabar pergyvename krikščionybės etapą. Nežinom, kaip jis keisis toliau, bet pagonybė negrįš, kaip niekas negrįžta. Jos žodžiais, „gyvybinė energija negali žūti, ji išlieka... Mūsų mirusieji yra tarp mūsų“.

VAINIKAS DRAUGYSTEI

Regina Volkaitė-Kulikauskienė

Susipažinome su Maryte Alseikaite dar prieš karą, kai pradėjome studijas Vytauto Didžiojo universitete, o vėliau persikėlėme į Vilnių ir čia, universitete, kurį laiką studijavome archeologiją. Tiesa, Marija į archeologiją atėjo ne iš karto. Pradžioje ji studijavo lietuvių kalbą, etnologiją, tautosaką, kas neabejotinai turėjo įtakos vėlesniems jos darbams. M. Alseikaitė-Gimbutienė ir Rimutė Jablonskytė-Rimantienė 1940 m., Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, atvyko studijų tęsti iš Kauno į Vilniaus universitetą, kur jau veikė Archeologijos katedra. Tuomet susidraugavome artimiau. Nors tuo metu aš jau buvau Archeologijos katedros, kuriai vadovavo Jonas Puzinas, asistentė, tačiau kaip ir jos lankiau visas J. Puzino paskaitas, nes archeologijos žinių labai trūko; teorinių žinių nebuvo iš kur pasisemti, nes tuo metu tai buvo visiškai nauja mokslo šaka. Praktikos buvau įgijusi gal šiek tiek daugiau negu jos, dirbdama nuo 1938 m. Kauno istorijos muziejuje. Tas darbas

muziejuje man labai padėjo, nes jame tvarkiau visą archeologinę medžiagą bei archeologinius radinius. Pirmą kartą teko pabūti didesnio masto archeologiniuose tyrinėjimuose Gardinė, kur jiems vadovavo žinomas archeologas Z. Durčevskis. Vėliau jis palaikė gerus ryšius su J. Puzinu.

Iš darbo metų Istorijos muziejuje išliko vienas labai ryškus epizodas. 1939 m. iš Kauno važiovome lankyti LDK pilių į Naugarduką, Lydą, Gardiną. Ta ekskursija padarė didžiulį įspūdį, kadangi važiavo nepaprastai didelės asmenybės: istorikė V. Sruogienė, S. Nėris, J. Puzinas su žmona, tapytojo V. Vizgirdos sesuo Marytė Vizgirdaitė. Mane paėmė tik todėl, kad dirbau muziejuje. Atsimenu, tas autoritetų būrys mane labai varžė. Mes važiovome autokaru – pačiu naujausiu, pačiu moderniausiu kelioniniu autobusu, kuriame buvo galima net miegoti. Jį buvo įsigijęs lyg ir Vytauto Didžiojo universite-

tas, o gal muziejus. Autobusas buvo naujas, labai gražiai atrodė. Kai pasiekiam Lydą ir sustojome miestelyje, vietiniai žmonės apspito autobusą, žiūrėjo stebėdamiesi ir sakė: „Pardavė Klaipėdos kraštą ir nusipirko autokarą. Dabar tuo didžiuojasi.“ Apskritai visa ta kelionė nepamirštama.

Vilniuje, kai lenkai perdavė lietuviams universitetą, perdavė ir Archeologijos muziejų, įsteigtą Vilniaus krašto tyrinėtojų Wladimierzio ir Helenos Hołubowiczų [Hołubovičių] prie Humanitarinių mokslų katedros. J. Puzinas padarė mane to muziejaus vedėja. Visur vadovavo J. Puzinas, nes buvo nepaprastos erudicijos žmogus.

Taigi visos trys – Marija, Rimutė ir aš – buvome gan susidraugavusios. Draugystė labai gerai, bet kartą atsitiko tiesiog kuriozas.

Katedros dėstytojas J. Puzinas paprašė pasilikti manęs per baigiamąjį egzaminą, kad pasimokyčiau, kaip egzaminuoti studentus. Aš ir pasilikau. M. Alseikaitė atėjo laikyti valstybinio egzamino iš Lietuvos archeologijos. Marija įėjo į auditoriją, pasižiūrėjo į komisiją ir, pamačiusi mane, kategoriškai ištara: „Ne, jeigu jinai čia sėdės, tai jau aš nelaikyčiau egzamino.“ Marija garsėjo savo charakteriu. Ji buvo impulsyvi ir labai nuovoki. Tikriausiai nenorėjo pasirodyti kvailesnė. Sumišusi nežinojau, net kaip pasielgti šitokiui atveju – vis dėlto atsistojau ir išėjau. Pagalvojau – kam čia aš drumsiu vandenį. Žinoma, šitas grynai psichologinis incidentas mūsų draugystei vėliau nė kiek nepakenkė.

Po Vilniaus kraštą... Iš kairės: Julija Liesytė, Regina Volkaitė, Marija Alseikaitė ir Jonas Puzinas. 1940 m.

Prisimenu iš to meto ir kitą epizodą. 1941 m. Marija ištekėjo už Jurgio Gimbuto ir gyveno Žvėryne. Jurgio motina buvo agronomė, todėl jau tada jie turėjo mašiną. Vilniaus kraštas buvo ką tik neseniai atgautas iš lenkų, ir mums labai rūpėjo pasidairyti po jį, pamatyti, kokie istoriniai paminklai yra išlikę. Taigi Marytė, istoriją tada studijavusi kita mūsų draugė J. Liesytė, J. Puzinas ir aš išsirengėme net visai dienai pakeliauti mašina po apylinkes. Marija sėdėjo prie vairo. Jau tada ji turėjo teises ir gerai vairavo mašiną. Apvažiavome vietoves, kad ir netolimas, bet mums brangias, ir tuo visi labai džiaugėmės.

Tas pasivažinėjimas mums buvo didelė šventė. Sustoję pakelyje nusifotografavome.

Su Marija mus siejo ne tik bendros studijos, bet ir asmeninio gyvenimo įvykių paralelės. Tais pačiais 1943 m. mums gimė dukrytės. Tad irgi buvo nemažai progų susieiti draugėn ir pabendrauti ta pačia tema: dalijomės savo, jaunų mamų, pirmais džiaužsmais ir rūpestėliais.

Karo sukuryje ji buvo nublokšta toli nuo tėvynės. Sovietmečiu, nors susirašinėjimas ir buvo ribotas, bet mes, visos trys draugės, viena apie kitą viską gerai žinojom. Marytė, Rimutė ir aš buvom geriausios draugės, tarsi toji šventoji trejybė.

1976 m. su delegacija iš Lietuvos nuvykau į Los Andželą. Visi buvome paskirstyti grupėmis ir turėjome po „angelą sargą“. Su dailininku A. Gudaičiu turėjome atvykti į svečius pas Mariją. Bet susitikau su ja tik aš, o jis nuvyko paviešėti pas kažkokį dailininką.

Marija manęs jau laukė. Jos sodyba man padarė įspūdį: ji driekėsi į pašlaitę ir todėl nuo priebučio atsivėrė labai graži panorama. Marija jautriai papasakojo, kodėl pasirinko būtent medinį namą. Marijai esą iškart labai patikęs didysis kambarys, jis jai panėšėjęs į lietuvišką seklyčią su lubų sijomis. Iš tiesų tos sijos priminė mūsų senąsias pirkias, atrodė įspūdingai. O ir pats kambarys – didžiulė, erdvi patalpa. Baldai buvo išdėstyti taip, kad kiekviename kampe galėjai prisėsti. Mes su Marija įsitai-

sėm prie stalelio, atėjusi duktė Rasa susirado vietą ant sofos prie toršero, o Živilė – vėl dar kitame kampe. Žodžiu, kiekvienas toje seklyčioje galėjo susirasti patogų ir atskirą kampą. Ta savotiška patalpos erdvė mane maloniai nuteikė. Lietuvoje tuo metu visi gyveno susigrūdę nedideliuose vienoduose butukuose su žemomis lubomis.

Savo darbo kabinete Marija man aprodė medžiagą iš kasinėjimų Makedonijoje, visas iliustracijas ir visa kita, kas tikrai buvo labai įdomu. Kalbėjomės apie jų ir mūsų tyrinėjimo sąlygas. Žinoma, skirtumas milžiniškas, ir aš čia išties niekuo negalėjau pasigirti. Reikia turėti labai lakią vaizduotę ir be galo platų akiratį norint aprėpti tą medžiagą, su kuria dirbo M. Gimbutienė. O ji pasižymėjo neapsakomu darbštumu. Išnaudodavo kiekvieną laisvą minutę. Visi žinome, kiek jos namuose viešėdavo svečių. Atsimenu estrados dainininkės N. Ščiukaitės, kuri taip pat su vyru J. Tiškum buvo apsistojusi Marijos namuose per viešnagę Amerikoje, žodžius. Ji sakė: „Mes dar saldžiai miegojom, o jau Marija sėdėjo savo kambaryje prie darbo stalo.“

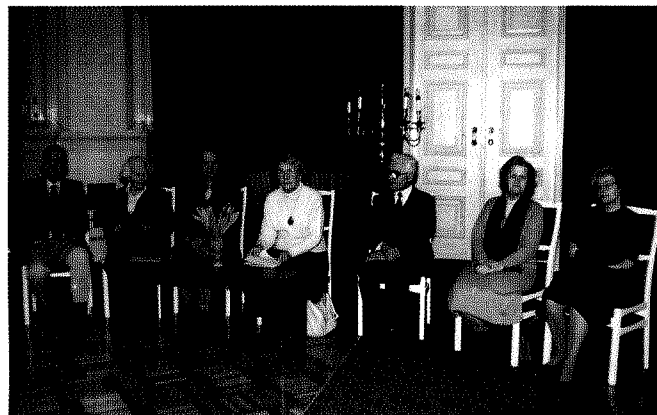
Kai lankiausi pas Mariją tą vieną pusdienį, jai buvo neseniai padaryta nugaros slankstelio operacija. Ir vis tiek ji norėjo parodyti man Los Andželą. Vairavo pasidėjusi pagalvėlę. Ji mane nuvežė į Kalifornijos universitetą, kur dirbo, čia apžiūrėjome skulptūrų parką, paskui pasivaikščiojome po parduotuves.

Kai atvažiuodavo į Lietuvą, mudvi visada susitikdavome. Ją kviesdavo į Lietuvą skaityti pranešimų, jos geriausius darbus cituodavo kiti Lietuvos mokslininkai. Ji turėjo originalų mokslininkės požiūrį į archeologiją ir nepaprastą išskirtinės asmenybės aurą. Gali būti nors didžiausias mokslininkas, bet apie tave niekas nežinos, jei neturi tos auros. M. Gimbutienė ją turėjo. Atvažiavusi ji būdavo tiek užimta, tiek apsupta žmonių, kad paskui norėdavo tik atsipalaiduoti. Susitikusios mes dažniausiai kalbėdavomės buitinėmis temomis, nes mokslus jau ir taip visos grauždavom be perstojo, tad bent valandėlei norėdavosi juos pamiršti. Marija visuomet šypsodavosi, spinduliuodavo gera nuotaika.

Marija viena iš pirmųjų išeivijos mokslininkų buvo išrinkta Mokslų akademijos Garbės nare. Parengiau jos pristatymo medžiagą, nes turbūt geriausiai buvau susipažinusi su moksliniais jos darbais. Mes buvome ne tik draugės, bet ir seniausios archeologės Lietuvoje.

Jau studijų metais išryškėjo Marijos polinkis į dvasinės kultūros, mitologijos ir etninių klausimų tyrinėjimus. 1942 m. baigusi Vilniaus universitetą, ji iš karto pasinėrė į tiriamuosius Lietuvos archeologijos darbus.

1943 m. pasirodė spaudoje pirmieji jos straipsniai: „Kapų tipai Lietuvoje proistoriniais laikais“ ir „Pagoniškos laidojimo apeigos Lietuvoje“, išspausdinti žurnale „Gimtasai kraštas“. Šie straipsniai tebeturi mokslinę ver-

Minėjimas, skirtas Marijos Gimbutienės 70-ties metų jubiliejui pažymėti Menininkų rūmuose. Savo mintimis apie mokslininkę ir jos darbus dalijosi artimieji ir mokslo kolegos. Iš kairės: Gintautas Česnys, Meilė Lukšienė, Vytautas Ciplijauskas, Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Vytautas Urbanavičius, Rimutė Rimantienė, Ingė Lukšaitė. Vilnius, 1991 m. sausio 23 d.

tę ir dabar. O tada jų pasirodymas bylojo, kad į Lietuvos archeologijos mokslą atėjo gabi, kūrybinga ir perspektyvi asmenybė.

Antrojo pasaulinio karo sukuryje Marija buvo nublokšta toli nuo tėvynės. Nesyk jai teko dirbti sunkiomis ir nepalankiomis sąlygomis, tačiau kūrybinė aistra jos niekad neapleido. Ji dirbo stumiama vidinių jėgų, atrasdama archeologijoje daug naujų aspektų, atskleisdama didžiules šios mokslo srities galimybes.

Labai išsiplėtė jos tyrinėjimų horizontai. Braudamasi vis gilyn į praeitį, ji gerai suvokė, kad ir pačiuose gi-

liausiuose žemės kloduose per ilgus tūkstantmečius sugulusios amžinam poilsui kartos siunčia gyviesiems įvairiausiais kanalais silpnesnius ar stipresnius savo buvusios būties signalus, į kuriuos reikia tik įsiklausyti, pajusti juos, pagaliau – suprasti. Tai archeologo specialybės specifika. Tais kanalais – o archeologijoje jie labai gausūs ir įvairūs – pasiekama tolimos praeities informacija, jos suvokimas priklauso nuo archeologo kvalifikacijos, imlumo ar net nuojautos. Marijos noras išgirsti ir suprasti šią informaciją transformavosi į atkaklų darbą.

Noriu nors trumpai nusakyti du pagrindinius jos kūrybinės veiklos momentus, labai ryškius ir tarpusavyje susijusius. Pirmasis jų – proistorės tyrinėjimai. Minėtinas jos 1963 m. Londone anglų kalba išleistas darbas „Baltai“. Knyga buvo išversta į italų (1967) ir vokiečių (1983) kalbas. Ja autorė daug prisidėjo prie baltistikos populiarinimo ir skaitytojų sudominimo šia mokslo sritimi. Šio veikalo pasirodymas Vakarų pasaulyje buvo ypač reikšmingas, nes nukreipė mokslininkų ir visuomenės akis į jiems naują sritį. Neliko ji skolinga ir Lietuvos skaitytojui – 1985 m. Vilniuje pasirodė lietuvių kalba jos knyga „Baltai priešistoriniais laikais“. Baltų proistorės tyrinėjimai iškėlė naują – indoeuropiečių kilmės – klausimą.

Ieškant indoeuropiečių protėvynės M. Gimbutienės žvilgsnis nukrypo į Rytų Europą. Ji išleidžia anglų kalba du stambesnius darbus „Rytų Europos priešistorė“

(1956) ir „Žalvario amžiaus kultūros Vidurio ir Rytų Europoje“ (1965). Tais darbais mokslininkė padėjo pagrindus indoeuropiečių protėvynės koncepcijai; jos ieškodama Pietryčių Europos stepių srityje, kurganų kultūroje, egzistavusioje čia V–III tūkst. pr. Kr. Pasak M. Gimbutienės koncepcijos, šios kultūros žmonės V tūkst. pr. Kr. pabaigoje pradėjo veržtis į Rytų ir Vidurio Europą, o IV tūkst. antroje pusėje, apie 3000 m., naujomis bangomis ta kultūra užkariaudami Senosios Europos gyventojus, išplito toliau į vakarus. Ši koncepcija labai gyva ir šiandienos mokslo pasaulyje.

Antrąjį mokslininkės tyrinėjimų etapą siečiau su Senosios Europos gyventojų civilizacijos atskleidimu. M. Gimbutienei parūpo antra problema: kas gi buvo tie Senosios Europos gyventojai, gyvenę prieš indoeuropiečių invaziją? Susidarius naujoms aplinkybėms, visas jos dėmesys nukrypo į Vidurio Europos tyrinėjimus. Keliolika metų iš eilės ji tyrinėja archeologinius akmenis ir žalvario amžiaus paminklus šioje Europos dalyje: buvusioje Jugoslavijoje, ypač Makedonijoje, Graikijoje, Bulgarijoje. Šie tyrimai davė pagrindą atsirasti naujai Senosios Europos kultūros koncepcijai, atskleidė jos žlugimą užplūdus indoeuropiečių gentims.

Per pastaruosius 20 savo gyvenimo metų M. Gimbutienė subrandino ir išspausdino svarbiausius ir iškiliausius savo veikalus, jie išgarsino mokslininkę visame

mokslo pasaulyje. Vis daugiau jos dėmesys krypsta į Senosios Europos gyventojų religiją bei mitologiją, ir šios srities jos tyrinėjimų rezultatus apibendrina veikalai „Senosios Europos dievai ir deivės“ (1974), „Deivės kalba“ (1989) bei pats paskutinis darbas „Deivės civilizacija“ (1991, visi anglų kalba).

Ypač savo simboliniu pavadinimu patraukia jos knyga „Deivės kalba“. Mokslininkė sugebėjo įsiklausyti į jos tirtųjų deivių kalbą, iš nežinios prikelti Senosios Europos civilizaciją, jų kultūrą. Tai turėtų būti šiandien įdomu visiems europiečiams. Mes vis kartojame: Europa, Europa. O kas buvo prieš ją? Tai buvo apgyvendintas kraštas. O kas čia gyveno? Marija ir bando į šį klausimą atsakyti. Jos požiūris išties įdomus. Ji labai šviesiomis spalvomis nupiešė tų gyventojų garbintą moterį – Deivę, pabrėžė tos kultūros moteriškąjį pradą. Tai būta taikios ir drauge aukštos kultūros, ją kūrė matrilinearinė lygiateisė visuomenė, kurioje nebuvo nei hierarchijos, nei išnaudojimo.

Tais tyrinėjimais, atskleidžiančiais tūkstantmečius trukusią Senosios Europos istoriją, M. Gimbutienė atsakė į savo pačios iškeltą klausimą, drauge praturtindama mokslą naujais atradimais.

Apie tuos, kas rašo kritikas apie jos darbus, galiu pasakyti tik tiek, jog jie patys turėtų būti labai gerai susipažinę su tuo periodu. Aš, pvz., nedirščiau kritikuoti, nes to periodo beveik nežinau. Galiu tik tikėti tuo, ką jinai

parašė. Apie baltus galiu turėti savo nuomonę, o apie Senąją Europą negaliu. Apie baltus savo moksliniuose darbuose aš kalbu iš savo požiūrio taško, o Marija – iš savo. Taip ir turi būti. Bet jau vien minėtais darbais Marija Gimbutienė pasistatė sau didingą paminklą. Jinai tyrė istorinį periodą prieš indoeuropiečių įsiveržimą į Europą ir darė išvadas, turėdama konkrečią archeologinę medžiagą ir pagrindą toms išvadoms. Ir turėdama prieš akis begalinę minties erdvę.

2003 m. birželis

MARIJA ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ MANO ATMINTYJE

Hypatija Yčaitė-Petkienė

Marytė Gimbutienė man buvo pažįstama iš labai senų laikų. Mes gyvenome tame pačiame Kaune, mūsų Laikinojoje sostinėje, ir lankėme tą pačią „Aušros“ mergaičių gimnaziją. Tai buvo 1918–1940 m. laikotarpis, kai sužydėjo Pirmoji Lietuvos Nepriklausomybė. Tauta prisikėlė iš pirmojo Didžiojo karo griuvėsių ir atkūrė nepriklausomą valstybę. Mudviejų šeimos – Yčų ir Alseikų – buvo gerai pažįstamos. Mano ryšiai su Maryte išliko, kai dėl bolševikinės Rusijos teroro teko palikti savo kraštą ir atsidurti emigracijoje. Draugystė atsinaujino, kai mes abi savo atskirais keliais pasiekėme Ameriką. Čia mums teko susieiti metai iš metų gyvenant iš pradžių prie Atlanto pakraščio ir vėliau prie Ramiojo vandenyno.

Tai, ką čia rašau, nebus kategoriški tvirtinimai, o tik mano pačios išpūdžiai apie šią nepaprastą ir tikrai originalių užmojų asmenybę. Kalbėti apie mokslinius Marytės laimėjimus nėra mano tikslas ir palieku tą temą ki-

tiems. Archeologija ir kiti mokslai, kurie ją domino, nėra mano sritis. Mano atsiminimai apie šią išgarsėjusią mokslininkę bus veikiau asmeniško ir kartu šeimyninio pobūdžio. Galbūt jie paryškins tam tikrus jos būdo bruožus ir asmenybės ypatybes.

Marytė, vienais metais už mane jaunesnė, mokėsi žemesnėje klasėje. Mes mažai matėmės gimnazijoje. Pirmas aiškus mano prisiminimas apie ją yra iš tų laikų, kai ji gyveno savo motinos, žinomos Kauno akių gydytojos Veronikos Alseikienės namuose. Kažkodėl ten prisimenu Marytę dėvint „Aušros“ gimnazijos tamsiai rudą uniformą su plisuotu sijonu, juoda prijuoste ir balta apyakle. Aš apsilankiau dr. Alseikienės kabinete, nes turėjau rimtų regėjimo problemų. Ji buvo pati pirmoji gydytoja, kuri man išrašė akinius. Marytės brolis Vytautas, už ją gero kai vyresnis, irgi gyveno pas motiną. Jau tada jis buvo gabus žurnalistas. Motina jį labai lepino ir rėmė jo su-

manymus, kas kartais jai brangiai kainavo. Jis buvo „kinomanas“ ir mėgino leisti iliustruotą žurnalą apie kino žvaigždes „Kino naujienos“, kaip atrodo, daugiausia dr. Alseikienės pinigais. Vėliau Vytautas gyveno Amerikoje, bet dar per Rusijos okupaciją grįžo į Lietuvą. Sklido kalbos, kad okupantai jį prisiviliojo, nes prižadėjo jam atiduoti motinos palikimą. Tai įdomi istorija, kuriai papasakoti čia nėra vietos.

Apie savo santykius su šeimos nariais Marytė vengė kalbėti (bent man nesiskundė, kad jos motinos dėmesys buvo daugiau broliui negu jai pačiai). Tačiau Marytė buvo labai prisirišusi prie savo motinos. Ji stengėsi kasmet ją aplankyti Kaune. Lietuva tada dar buvo „už geležinės uždangos“ ir kelionės į ten buvo laikomos „išdavikišku“ ar net „prokomunistiniu“ žygiu. Už tokias keliones Marytė gaudavo daug kritikos. Aš negirdėjau, kad tokias keliones būtų daręs jos brolis Vytautas. Kita tema, kurios Marytė nelietė, buvo jos tėvas Danielius Alseika. Jos tėvai, kadaise buvę svarbūs lietuviybės veikėjai lenkų okupuotame Vilniuje, išsiskyrė ir motina persikėlė gyventi į Kauną. Kaip Marytė jautėsi augdama be tėvo, ji niekad man neprasitarė. Jau nuo pat jaunystės ji buvo santūri ir nelinkusi atskleisti vidinio pasaulio.

Dar gimnazijoje man krito į akis Marytės gebėjimas nuspręsti, ko ji nori, ir tada eiti prie tikslo. Į vieną mūsų vakarėlį turėjo ateiti Jurgis Gimbutas. Jis buvo

Marija priima svečius savo namuose Topangoje. Stovi Marija Gimbutienė, sėdi istorikas Vincas Trumpa, bibliotekininkė Hypatija Yčaitė-Petkienė, daininininkė Stasė Pautienienė. Kalifornija, Topanga, 1971 m.

mano brolio Martyno artimas draugas ir su manim palaikė draugiškus santykius. Mums, mergaitėms, jis neatrodė patrauklus „kavaličius“. Manėm jį esant didelį pedantą, labai jau rimtą ir smulkmenišką be galo. Kad ir kaip ten būtų, aš vis dėlto tikėjau, kad kokiam nors šokiui jis mane iškvies. Jis jau artinosi prie manęs, kai atbėgo Marytė ir sušuko: „Jurgi, ar užmiršai, kad dabar yra MŪSŲ šokis?!“ Muzika užgrojo ir tuojau jie dingo valso sukuryje. Jurgis ir Marytė greitai suėjo į porą, pradėjo vaikščioti kartu, ir užsidegė didelė meilė. Po vedybų jie ilgai gyveno drauge ir nėra reikalo man spėlioti, kodėl ši pora išsiskyrė.

Mums atvykus į Ameriką, likimas ir vėl suvedė mane su Maryte. Apsigyvenome Bostono apylinkėse. Marytę su jos augančia šeima radau Dorčesterio priemiestyje. Mums abiem patiko susitikimai su lietuviais literatais: Faustu Kirša, Stasiu Santvaru, Bernardu Brazdžioniu ir kt. Marytė labai jų gailėjosi ir nesyk kvietėsi į savo butą papietauti. Marytės vyras Jurgis, išmokslintas inžinierius, dar nebuvo kaip reikiant įsitvirtinęs savo profesijoje. Jis nesipriešino, o gal net didžiavosi, kad Marytė įstojo į universitetą ir norėjo pasižymėti akademiniuose moksluose. Ji uoliai lankė paskaitas ir daug valandų skyrė savo knygoms bei rašto darbams.

Gal ji nebūtų galėjusi pasiekti savo tikslo, jei čia nebūtų padėjusi jos anyta, Jurgio mama Elena Gimbutienė. Ši puikiai išsilavinimo, turinti profesiją moteris gyveno kartu su šeima, padėjo dirbti namų ruošos darbus ir auginti dukras – tuo laiku dar nedideles Danutę, Živilę ir Rasytę. Man išryškėjo kitas Marytės charakterio bruožas – tai gebėjimas niekam neleisti atitraukti jos dėmesio nuo pasirinkto tikslo, ar tai būtų asmeniškai sentimentai, ar šeimos ryšiai. Ji vis kartodavo lietuvišką posakį: „Lūš trūks, aš vis tiek savo padarysiu.“ Jos kelias nebuvo lengvas, prie to prisidėjo ir, pvz., prastokas anglų kalbos mokėjimas. Marytė prašė manęs jai padėti su vertimų darbais. Čia galėjau būti naudinga, nes iš pat mažens gerai mokėjau abi kalbas. Marytė gana greitai išmoko angliškai

ir pradėjo savarankiškai reikštis mokslo žurnaluose. Matyt, ji turėjo gabumų kalboms.

Mano manymu, viena priežastis, kodėl Marytė sulaukė palyginti greito pasisekimo, buvo ta, kad ji tvirtai laikėsi savo pasirinktos mokslo šakos ir nesiblaškė į šalis. Jai buvo neįdomu ieškoti išnykusių civilizacijų duomenų kituose žemynuose, nes jai rūpėjo Europa ir jos priešistorė. Kiek žinau, ji nesidomėjo Amerikos čiabuviams – indėnais ar kitais.

Man atrodė, kad Marytė gerai orientavosi praktiškose dalykuose, pvz., kad ir numatydama savo ateitį. Iš Europos priešistorės ji pasirinko tokį laikotarpį, kuris dar buvo ne itin mokslininkų išgvildentas. Kaip vėliau paaiškėjo, jos tyrinėjimai Viduržemio jūros šalyse suteikė jai progą pasižymėti. Marytė pasitikėjo savimi ir neabejojo savo sėkme. Ji išvyko į Los Andželą tikėdama, kad Kalifornijos universitetas, vadinamas UCLA, daug gali duoti akademinėi jos karjerai. Kai mudvi kitąkart susitikome, ji jau buvo pagarsėjusi ir senoms draugystėms daug laiko neturėjo. Suradusi sau puikią aplinką, Marytė pateko į daugybės darbų sūkurį. Marytė nebuvo savyje užsidariusi mokslininkė ir nuolat plėtė pažinčių ratelį. Ji domėjosi žmonėmis ir noriai kalbėjo su visais, kad ir kokio jie buvo išsilavinimo.

Marytė mylėjo visa, kas lietuviška, ir iš pat pradžių stengėsi užmegzti ryšius su vietos tautiečiais. Jų daugu-

ma buvo susispietusi apie Šv. Kazimiero Romos katalikų parapiją. Čia Marytei ne visada sekėsi. Plačios religinės jos pažiūros ir atvirumas reiškiant mintis sulaukė gana žiaurios kritikos. Neišmokslinti parapijiečiai nenorėjo girdėti apie žilą praeitį, kai krikščionybės dar nebuvo. Mėgstama Marytės tema – matriarchatas* ir moteriškojo pradžios kultas – jų nedomino. Tuo tarpu Marytės prestižas tarp svetimtaučių augo. Visuomenė tada itin domėjosi feminizmu ir moterų teisėmis. Didelė iliustruota Marytės knyga „Deivės kalba“ sulaukė nemažo pasisekimo.

Marytės žvaigždė ėmė kilti ir, kaip sakant, pasiekė zenitą. Ji buvo dažnai minima įvairiuose spaudiniuose, kitur žiniasklaidoje. Vienu laiku ji gaudavo tiek daug kvietimų skaityti paskaitas, dalyvauti renginiuose, kad jai buvo sunku palaikyti tvarką savo kalendoriuje. Jau jai nebereikėjo ieškoti lietuvių pritarimo, bet ji ir toliau mėgino pasitarnauti lietuviškiems reikalams. Marytė rengė lietuviškos muzikos koncertus ir meno parodas. Atsimenu vieną ypatingai puikią tautodailės parodą Kalifornijos uni-

* Marija Gimbutienė niekur nevartoja sąvokos „matriarchatas“, o vartoja terminus „matrilinė sistema“, „matristinė kultūra“, „matristinė visuomeninė santvarka“. Štai jos paaiškinimas: „Aš jo nevartoju dėl to, kad jis priešinamas ‚patriarchatui‘. Tai netikslu, nes matriachato, kaip priešingybės patriarchatui, niekad nėra buvę (moterys vyrų niekad nebuvo užslopinusios taip, kaip vyrai moteris). Yra bandymų sukurti visai naują terminą, atitinkantį kultūrą, kuriai jis taikomas.“ Žr. kn.: Marija Gimbutienė, *Laimos palytėta*, sud. A. Ikamaitė, Vilnius, 2002, p. 52.

versitete. Prie spalvingų eksponatų sėdėjo tautiniais drabužiais pasipuošusios merginos ir prie tikrų ratelių bei staklių demonstravo, kaip reikia verpti ir austi. Atmintyje liko ir kitas Marytės inspiruotas renginys – „mitologinis“ balius Santa Monikoje, kur pasirodė kostiumuoti senovės lietuvių dievai, legendinės būtybės ir kunigaikščiai. Garsas apie ją pasklido dar plačiau. Man teko būti jos pagerbimo bankete, kai ji buvo paskelbta Metų žmogumi. Ji tapo tikra garsenybe ir priprato prie pagyrų ir komplimentų. Man atrodė, kad jai tai patiko. Pati Marytė su šypsena sakydavo, kad asmeninė reklama jai suteikė progą labiau išgarsinti Lietuvą.

Tuo metu man neteko dažnai susitikinėti su Maryte. Be visokių kitokių užsiėmimų, ji gaudavo kvietimų važiuoti į užsienius. Būdama geros sveikatos ir pilna energijos, ji keliaudavo į Europą ar kitur: į mokslinius susiavimus ir archeologinius kasinėjimus. Grįžusi retkarčiais sukviesdavo savo senus draugus paklausti kelionės įspūdžių. Tokių pobūvių padaugėjo, kai ji įsitaisė nuolatinėje buveinėje – namuose Topangos slėnyje netoli Malibu. Ji mėgo gamtą, visokius augalus, vėliau persiėmė tikėjimu gydomąja vaistažolių galia. Toje romantiškoje vietovėje Marytė galėjo atsipalaiduoti nuo kasinėjimų rūpesčių. Atrodo, kad dar ir šiandien viena jos duktė tebe gyvena tenai tarp Marytės sodintų vaismedžių, krūmų ir gelių. Ji mėgdavo priimti mus lauke, atviroje verandoje

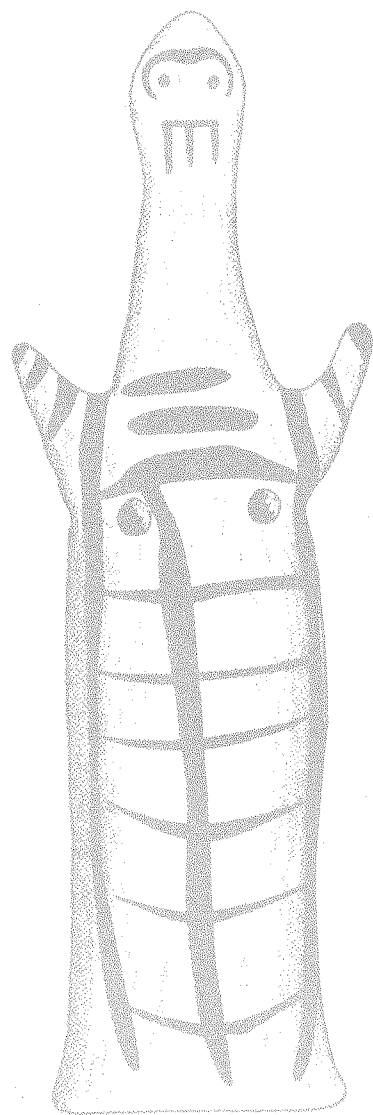
su vaizdu į slėnį. Marytė buvo gera pianistė ir kartais mums paskambindavo. Kas nors iš svečių paskaitydavo poezijos kūrinių ar papasakodavo, kas dedasi literatūros pasaulyje. Marytė buvo plataus akiračio asmenybė, niekad nepritrūkstanti temų įdomiems pokalbiams. Jos laki fantazija ir optimistiška dvasia visad teigiamai veikė klausytojus, kviesdama kartu su ja ieškoti naujų kelių į dar ne iki galo iširtas pažinimo sritis.

2004 m. balandis

III. KALIFORNIJOS LOS ANDŽELO UNIVERSITETE

Skalorijos urvo
(6 tūkst. pr. Kr.)
archeologiniai
kasinėjimai Italijoje
1979 m.

NELAUKTAI PALAIMINGAS KATALIZATORIUS*

Jaan Puhvel

1960-ųjų metų pradžia buvo galvosūkiu dienos universiteto gyvenime. Drauge su universiteto steigėju ir Kalifornijos gubernatorium Edmundu (visų vadinamu „Pat“) Brownu [Edmundu Braunu] ir kylančiu karjeros laiptais renesansinio sukirpimo žmogumi, naujuoju UCLA rektoriumi Franklinu Murphy’u Kalifornijos universitetas, vienu metu laikytas tik universitetiniu „pietiniu filialu ar atšaka“ (veikia netgi „šakele“), pradėjo formuotis į pagrindinę instituciją. Profesorių ir dėstytojų kolektyvas, programos, atskiri skyriai ir paskaitų ciklai – visa tai suvešėjo svaiginamai greitai ir vešliai. Tuokart atrodė, kad daug kas įmanoma. Pirmaisiais dešimtmečio metais buvo įkurti Folkloro ir mitologijos, Lingvistikos centrai. Kaip vienas iš paminėtų centrų dalyvis, o kito administratorius, aš buvau visa ko liudytojas; būtent: tų atsiveriančių

* Iš anglų k. vertė Kornelija Jankauskaitė.

kūrybinių galimybių aspirantams ir mokslo tiriamiesiems darbams bei programoms, apimantiems nepertraukiamus senųjų indoeuropiečių kalbų, antikinio meno bei kultūros tyrinėjimus. Kol dar nebuvo archeologinės dalies, antropologijos studijos dominavo UCLA Naujojo pasaulio sampratoje, netgi išleido į gyvenimą tokią įžymybę kaip Carlosą Castanedą [Karlosą Kastanedą].

Paskui įvyko netikėtai palaimingas įsiveržimas. 1962 m. į fakultetą atvyko dirbti Marija Gimbutienė**. Kadangi universitete formavosi nauji, atviri ir aiškūs santykiai, išnyko barjerai tarp atskirų fakultetų ir išpopuliarėjo tarpusavy susietų disciplinų studijos; įskaitant dar ir tai, kad F. Murphy’s asmeniškai žavėjosi archeologija. Senojo pasaulio archeologija netrukus gavo apčiuopiamą pa-

** Visur Marijos Gimbutienės biografijose (spaudoje) pažymima, kad ji pradėjo dirbti Kalifornijos universitete (UCLA) 1963 m.; taip teigia ir jos biografė Joana Marler bei Jurgis Gimbutas.

Iškilmės, skirtos Marijai Gimbutienei pagerbti 1968 m. suteikus jai Metų žmogaus titulą. Kalbą sako prof. Jaan Puhvel. Marija Gimbutienė ir Algirdas Avizienis. Kalifornija, Los Andželas, 1969 m.

ramą ir netgi Slavistikos katedra turėjo pasitarnauti gal ir ne visai vietoje įsteigtam, tarsi „naminiam“ Marijos fakultatyvui. Bet tai tik į gera, nes ilgainiui Lingvistikos centro dėka mes galėjome organizuoti lietuvių kalbos ir kultūros studijas. Neilgai trukus vietiniai lietuviai – politiniai reakcionieriai uždavė pipirų mūsų rektoriui papildami jį savo tamsuoliškais skundais, kad vargšės jų kalbos buvo mokoma „Slavų skyriuje!“ Bet ir Marija, ir aš tuo metu jau turėjome kitų svarbių užduočių pradėjus įdiegti visapusišką Aspirantūros programą indoeuropeistikos studentams su kalbotyros, archeologijos ir mitologijos komponentais – pirmąją tokią (ir absoliučiai unikalią!) pro-

gramą, kokios nėra niekur. Tai davė galimybę ir įstatyminiu požiūriu paremti studentus, ir suteikti ilgalaikių stipendijų doktorantams, besitobulinantiems archeologijos ir mitologijos srityse, o vėliau pagelbėti subsidijomis daugeliui gabių jaunų mokslininkų, kurie dalyvavo ilgalaikėse Marijos ekspedicijose Senajame pasaulyje. Kai kurie iš jų padarė didelę mokslinę karjerą mūsų šalyje ir Europoje.

Deja, istorija yra permaininga, ir UCLA laimingos dienos buvo trumpos. Permainų vėjai ir universitete, ir visuomenėje pūtė neilgai. Bet, nepaisant nieko, toji programa, kurią Marija ir aš pradėjome ir įdiegėme drauge, išliko ir tebevaidina svarbų vaidmenį žadinant protus. Tai labai svarus įnašas į mokslinį gyvenimą. Marija iš tiesų buvo tas katalizatorius, kuris sulydė kritinę masę į visumą trumpu universitetinio gyvenimo žydėjimo ir euforijos tarpsniu.

2004 m. liepa

PRISIMENANT MARIJĄ*

Jules F. Levin

Susipažinome su Marija Gimbutiene 1962 m. pabaigoje. Tai buvo mano antrieji metai aspirantūroje UCLA, o ji ką tik buvo atvykusi iš Harvardo**. M. Gimbutienė savo iniciatyva steigė lietuvių kalbos kursus Slavistikos fakultete ir ketino juose dėstyti lietuvių kalbą. Susirūpinęs tik būtiniaisiais savo specialybės dalykais, nieko nebuvau net girdėjęs apie naują lietuvių kalbos kursą. Prasidėjus pirmajai mokslo savaitei, užbėgau į fakulteto raštinę, čia ir užtikau profesorių Henriką Birnbaumą kažką aptarinėjant su kolegomis. Jis atrodė susirūpinęs, kad nė vienas Slavistikos fakulteto studentas neužsirašė į Marijos kursą – visi jos studentai buvo Amerikos lietuviai, didžiuma net iš kitų koledžų, ne iš mūsų universiteto. Kai likome dviese, prof. Birnbaumas paklausė manęs, ar ne-

* Iš anglų k. vertė Kornelija Jankauskaitė.

** Marijos Gimbutienės biografės Joanos Marler bei Jurgio Gimbuto teigimu, M. Gimbutienė pradėjo dirbti UCLA 1963 m.

Marija Gimbutienė kasinėjimuose Jugoslavijoje. Crnokalačka Bard, 1971 m.

norėčiau mokytis lietuvių kalbos. Kadangi ką tik buvau pradėjęs mokytis lenkiškai (pageidautina trečioji kalba Slavistikos fakultete), nenorėjau studijuoti dviejų kalbų tuo pačiu pradiniu lygiu, tad tuoj pat pasiūliau jam sandėrį: mokysiuosi lietuvių kalbos vietoj lenkų. Ir pasirinki gi man taip prieš pat egzaminus, ir dar niekieno neverčiamam...

Štai taip viskas ir prasidėjo. Aš įsimylėjau sudėtingą, bet elegantišką lietuvių gramatiką ir lengvai perpratau linksniuotes bei asmenuotes. Tuo tarpu antrajai Amerikos lietuvių kartai kur kas labiau rūpėjo susirasti sau tinkamą porą kursuose. Taip netrukus tapau akis badančia, nemalonia kurso žvaigžde, žinančia visus teisingus atsa-

Topangoje pažymimas Marijos Gimbutienės atsisveikinimas su UCLA. Iš kairės: prof. Jules Levin, M. Birnbaum, prof. Dean Worth. 1989 m.

kymus ir pasižyminčia kandžiais juokeliais. Todėl pačiu brangiausiu ir mylimiausiu žmogum kursuose man tapo M. Gimbutienė. Ji buvo vienintelė iš visų, su kuria susidraugavau ir kurią tik vienintelę prisimenu iš tų laikų. Manau, kad ir jai suteikiau būtent tai, ko trokšta kiekvienas mokytojas iš savo mokinio – nuoširdaus domėjimosi tuo dalyku, kurį įsimylėjęs pats mokytojas, ir kitiems besistengiantis įkvėpti tokį pat impulsą.

Bet kaip mokytis toliau, pasibaigus jos vienerių metų kursui? Štai čia mano ir federalinės valdžios interesai sutapo, nes buvau paliktas universitete tęsti mokslinio darbo ir gavau atitinkamą stipendiją; antraisiais ir trečiaisiais metais studijavau lietuvių kalbą savarankiškai, vadovaujamas Marijos. Retsykiais užsukdavau į jos darbo kabinetą universitete parodyti atliktų namų darbų. Savo rašto darbuose daugiausia analizuodavau lietuvių kalbos gramatikos struktūrą. Marija nebuvo lingvistė, todėl mes kalbėdavomės ir apie kitus dalykus. Ji labai domėjosi mano aspirantūra ir buvo itin patenkinta, kai išgirdo, jog ketinu specializuotis baltų kalbotyroje. O aš mėgėjiškai žavėjausi archeologija ir nuoširdžiai domėjausi jos darbu... Gavęs Fulbright stipendiją, metus studijavau baltų lingvistiką Norvegijoje, o vėliau parašiau disertaciją iš lyginamosios baltistikos. Marija tuo labai didžiavosi žinodama, kad mano susidomėjimas šia tema prasidėjo nuo jos pamokų... Tuo metu, kai dėščiau ir gyvenau

Riversaide [Riverside], tik retomis progomis atvykdavau į UCLA miestelį, bet visuomet aplankydavau Mariją jos darbovietėje. Ji apsidžiaugdavo pamačiusi mane ir sutikdavo labai šiltai – kaip seną draugą, su kuriuo ilgai nesimatė. Pasakodavau jai, kaip man sekasi, o ji dalydavoosi naujienomis iš paskutinių savo kasinėjimų ir atradimų. Nuo pažinties pradžios – kai pradėjau mokytis lietuvių kalbos – mūsų bendravimas buvo veikiau draugiškas nei akademinis. Aš nebuvo archeologas, o Marija nebuvo kalbininkė. Bet jai visuomet rūpėjo mano ėjimas pirmyn. Daugelį metų, jei tik paskelbdavau kokią nors publikaciją spaudoje baltų ar lietuvių kalbos tematika, ji labai džiaugdavosi, o Baltų konferencijoje su pasididžiavimu pristatė mane pažįstamiems ir kolegoms kaip savo lietuvių kalbos studentą.

1981 m. pagaliau išsipildė mano ilgai puoselėta svajonė gauti Fulbright stipendiją, kad galėčiau keturis mėnesius dėstyti Vilniaus universitete. Mes buvome apgyvendinti universitetui priklausančiame bendrabutyje M. K. Čiurlionio gatvėje, šalia Santuokų rūmų. Gyvenome antrame aukšte, skirtame užsienio svečiams, ir niekas per daug mumis nesirūpino ištisu du mėnesius. Paskui atvyko Marija akademinio darbo tikslais ir taip pat buvo apgyvendinta tame pačiame aukšte.

Atmintyje išliko daug puikių mūsų bendravimo Vilniuje akimirku. Ji dėstė universitete ir buvo intelektua-

liosios visuomenės ašis. Atrodė, kad kiekvienas žmogus Vilniuje žino apie profesorę iš Amerikos, dėstančią universitete; kai žmonės išgirdavo, kad esu M. Gimbutienės draugas, mano vertė jų akyse nepaprastai pakildavo. Mariją visą laiką supdavo gerbėjai, draugai ir giminės, bet nepaisydama to ji vis dėlto surasdavo laiko ir mums, pasirūpindavo, kad neliktume nuošaly ir kad į visus įdomiausius renginius patektume drauge su ja, pvz., kad gautume geras vietas teatre ir pan.

Ne vieną sykį esu viešėjęs pas Mariją jos gražiajame name Topangoje. Prisimenu mūsų pasivaikščiojimus po jos rankomis išpuoselėtą sodą, gerėjimąsi jos mylimomis lietuviškomis obelimis. Kartais nuveždavau jai ruginės žydų duonos, nupirkęs parduotuvėlėje šalia savo namų. Man regis, ji Marijai primindavo lietuvišką duoną.

Aš visados prisiminsiu Mariją Gimbutienę ne tik todėl, kad ji buvo įžymi mokslininkė, bet ir todėl, kad ji ištiesė man ranką draugystei ir buvo tarsi vedlė visame mano akademiniam gyvenime.

2004 07 11

MARIJA GIMBUTIENĖ SAVO ARCHEOLOGIJOS PASAULYJE*

Ernestine Elster

Mariją Gimbutienę, Europos archeologijos profesorę emeritę, Kalifornijos Los Andželo universiteto dėstytoją, galima apibūdinti kaip sudėtingą, charizmatišką, kontroversišką asmenybę ir kaip *elan vitale* [vitalinio skrydžio] įsikūnijimą. Per savo gyvenimą ji vadovavo (arba vadovavo drauge su kitais) penketui kasinėjimų Pietryčių Europoje, paskelbė keturias monografijas apie šiuos kasinėjimus (jas redagavo pati, o kartais drauge su kolegomis mokslininkais), parašė daugybę mokslinių knygų ir šimtus straipsnių bei recenzijų. Pradėjusi studijuoti prieš Ant-rąjį pasaulinį karą Lietuvoje, studijas baigė Tiubingene, Vokietijoje, kur jai buvo suteiktas daktaro laipsnis. Po karo ji su šeima pasitraukė į Jungtines Amerikos Valstijas; kaip mokslininkė įsitvirtino Harvardo universitete ir po 15 metų persikraustė į Los Andželą, Kaliforniją. Pra-

dėjusi dėstyti Kalifornijos universitete 1964 m.**, netrūkus ėmėsi organizuoti kasinėjimus.

Neformalus akademinės UCLA visuomenės bendravimas buvo palankus M. Gimbutienei; pasak jos, prieinamesnis ir gyvybingesnis nei Vokietijos ar Harvardo „dramblio kaulo bokštai“ (t. y. uždaros tradicinės institucijos). Būdama Europos archeologijos ir indoeuropeistikos studijų profesorė, vėliau (1965) paskirta Senosios Europos archeologijos kuratore šio universiteto Etninių ir technologinių mokslų muziejuje (dabar Fowler muziejus), ji dėstė kursus bei seminarus iš neolito ir žalvario amžių Europoje, be to – baltų ir slavų folklorą bei mitologiją. Jos archeologiniai kursai buvo iliustruojami skaidruolėmis iš kasmetinių kelionių po Europą.

* Iš anglų k. vertė Živilė Gimbutaitė.

** M. Gimbutienės biografės Joanos Marler teigimu, mokslininkė pradėjo dėstyti UCLA 1963 m.

Visi kasinėjimai, kuriuose M. Gimbutienė dirbo kaip savo srities žinovė, vyko Europos kaimuose, ir ji ten jau-tėsi gerai it namuose. Patogumų stoka jai nė kiek netruk-dė siekti savo tikslų; juos ji būtų pasiekusi bet kokiomis sąlygomis. Peržvelgus kalibruotų radiokarbono datų* amplitudę iš visų penkerių jos kasinėjimų, atsiskleidžia išsa-mi 4000 metų priešistorės suvestinė: nuo VII iki III tūkst. pr. Kr. Marija anksti pripažino šio mokslinio datavimo metodo svarbą archeologijai, kaskart kasinėdama ji pasi-rūpindavo gausiais pavyzdžiais, kad radinių datos galėtų būti tiksliai nustatytos. Sunku tikėti, kad C-14 datavi-mo būdas** ir dendrochronologija, dabartiniu metu vi-

* Archeologinių radinių ir paminklų datavimas radiokarboninės analizės metodu, pradėtas naudoti XX a. 6 dešimt., iš esmės pakeitė ankstesnes chronologines nuostatas. Pasirodė, kad neolito ir žalvario amžiai truko bent 3 tūkstantmečiais ilgiau nei anksčiau manyta. Naujasis datavimo metodas trumpai vadinamas radiokarboniniu, o juo remiantis nustatytos datos – radiokarbono datomis. Šis metodas buvo patikslintas, kai medžio anglies ar kitų organinės kilmės archeologinių radinių datos, nustatytos radiokarboni-niu metodu, buvo palygintos su datomis, gautomis dendrochronologiniu metodu (jį sukurti ypač padėjo Kalifornijoje augančių ilgaamžių pušų rievių analizė). Paaiškėjo, kad šitaip patikslintos, arba kalibruotos, neolito ir žalvario laikotarpių datos yra maždaug 500–1000 metų senesnės, nei rodo radiokarboninis metodas. Dabar archeologiniai radiniai datuojami mišriu radiokarboninės analizės ir dendrochronologiniu metodais – *sudaryt. past.*; pagal Marijos Gimbutienės šio metodo išaiškinimą; žr.: M. Gimbutienė, *Senoji Europa*, Vilnius, 1996, p. 298.

** Radiokarbono datos teikiamos kaip datos iki dabarties. Jos nustatomos skaičiuojant radioaktyvios anglies (C-14) skilimo pusperiodį, kuris lygus 5568 metams. „Dabartimi“ laikomi 1950 m., t. y. sutartinė radiokarboni-nės analizės įdiegimo data – *sudaryt. past.* pagal M. Gimbutienę, žr. ten pat.

Mokytoja ir mokinė. Marija su Ernestine Elster. 1992 m.

suotinai pripažinti ir laikomi esminiais archeologiniuose pranešimuose, kadaise buvo kontroversiški. Tačiau C-14 datavimo būdas, prieštaraujantis ankstesniajai lyginamajai chronologijai, sukeldavo plačių diskusijų tarptautinėse kon-ferencijose, ir Marija jose drąsiai dalyvaudavo. Ji su kole-gomis šiuos metodus propagavo ir pagaliau įtikino daug-maž visus archeologus (išskyrus labiausiai užsispyrusius).

KASINĖJIMAI: OBRE, SITAGRUOSE, ANZOJE, ACHILĖJONE, SKALORIJOS URVE

Pirmieji iš jos penketo kasinėjimų Obre buvo pradė-ti prabėgus porai metų po to, kai Marija atvyko į Kalifor-nijos universitetą, kai atsirado atitinkamų fondų. Tai buvo Jungtinių Amerikos Valstijų įšaldytos sąskaitos Rytų Eu-

ropos šalyse po Antrojo pasaulinio karo, Smithsonian instituto administruojamos kultūriniais reikalams. Iš anksto pasitarusi su Sarajevo Zemalski muziejaus dr. Alojzu Benacu [Aloyzu Benacu], Marija paprašė subsidijos jų bendram projektui ir ją gavo. 1967 m. vasarą Marija drauge su atrinktais UCLA studentais jau darbavosi Obre, Bosnijoje (6000–45/4400 pr. Kr.). Kadangi UCLA grupė troško atkasti kuo daugiau pavyzdžių, o A. Benacas buvo nepatyręs ir ne itin išmanė tam reikalingas strategijas (sijojimą *etc.*), vadovai nusprendė kasinėti atskirai, bet tokio pat dydžio lygiagrečiuose plotuose. Įdomu palyginti A. Benaco pranešimą (1973) su M. Gimbutienės (1974). Marija lauko vadovu paskyrė UCLA doktorantą, turintį kasinėjimų praktikos Europoje ir Amerikoje, Eugenijų Sterudą. E. Sterudas suprato pavyzdžių gausos svarbą, o ir Marija labai norėjo pritaikyti naujus amerikietiškus „procesinės“ archeologijos tyrinėjimo metodus Rytų Europoj. Ji buvo apsiskaičiusi, be to, pažinojo naujosios archeologijos pradininką Louisą Binfordą [Luisą Binfordą], antropologijos profesorių iš UCLA.¹ Nors tarp abiejų komandų per kasinėjimus Obre santykiai buvo draugiški, tačiau metodų pripažinimo klausimu abipusės pagarbos nepavyko išlaikyti. E. Sterudui vadovaujant, Marija galėjo daugiau dėmesio skirti ataskaitoms, o parengdavo ji jas puikiai, pateikdama išsamų kasinėjimų ir radinių aprašymą bei gautų duomenų sintezę.

1967 m. žiemą Marija buvo pakvietusi skaityti paskaitų UCLA tuomet dar jauną archeologą Coliną Renfrew [Koliną Renfriū] iš Šefildo [Sheffield] (Anglijoje). Anksčiau ji buvo lankiusis Kikladų Saliogos saloje, kai C. Renfrew kasinėjo ten su Johnu Evansu² [Džonu Evansu]. Marija ir Colinas iš pradžių sutarė gerai, buvo matyti abipusė pagarba. Kartu jie suplanavo bendrus Šefildo ir Kalifornijos Los Andželo universiteto kasinėjimus toje Graikijos dalyje, kuri iš esmės buvo *terra incognita*, o būtent šiaurrytinėje dalyje³. Kitą vasarą, 1968 m. liepos mėnesį, prasidėjo pirmasis iš trijų sezonų Sitagruose [Sitagroi] (juose dalyvavo ir šio straipsnio autorė). Leidimas kasinėti buvo gautas iš Britų archeologijos mokyklos, o lėšos – iš NSF (National Science Foundation – Tautinė mokslo federacija) bei iš kitų Anglijos šaltinių. C. Renfrew čia buvo pagrindinis tyrinėtojas, jis parengė vietą, nustatė kasinėjimų metodologiją ir užrašymo sistemą. Būtent jis buvo už viską atsakingas, nes faktiškai Marija tuo metu darbavosi Obre ir negalėjo atvykti į Sitagrus iki sezono vidurio.

Kasinėjimai Obre baigėsi 1969 m. Sitagruose kasinėjimai tebesitęsė vadovaujant C. Renfrew. Susidomėjimą gausybe neolito ir eneolito laikotarpių statulėlių Graikijoje ir Balkanuose Marijai įkvėpė būtent nuostabus jų rinkinys iš kasinėjimų Sitagruose. (Obre nieko panašaus nebuvo.) Marijai atvykus į Sitagrus, ji su Colinu surengė

seminarą, pakvietė į jį Prancūzijos komandą, kasinėjusią netolimoj Dikilitacho [Dikili Tash] vietovėje, drauge su jų vadovu Jeanu Deshayes [Žanu Dėjė]. Vesdama šį seminarą, Marija kalbėjo apie statulėles, savaip aiškindama jų prasmę. J. Deshayes ir jo studentai klausėsi atidžiai, mąstė; Sitagrų komanda jai pateikė daug klausimų, o C. Renfrew reagavo skeptiškai. Tačiau Marija laikėsi savo interpretacijos, džiūgavo dėl statulėlių rinkinio gausos bei įvairovės.

Pasibaigus 1970 m. tyrinėjimų sezonui Sitagruose, Marija išvyko iš Sitagrų su įspūdingu 250 statulėlių rinkiniu, kurį turėjo aprašyti ir išanalizuoti. Tai buvo svarus įnašas jai suformuluojant tezes apie priešistorinę religiją, neolito ir eneolito dievų ir deivių panteoną Pietryčių Europoje ir Graikijoje. Be to, kasinėjimais Sitagruose buvo labai svarbūs dėl to, kad jų 29 radiokarbono būdu nustatytos datos (5500–25/2200 pr. Kr.) privertė pakeisti archeologų nuomonę dėl Europos ir Artimųjų Rytų ryšių: išanalizavus Sitagrų radimvietės V ir IV tūkst. pr. Kr. medžiagą, buvo atpažinti ne Artimųjų Rytų prototipai, o naujų radinių Pietų Balkanuose, nustačius pagal C-14 datavimo metodą, *ankstyvesni* nei šie prototipai. Kasinėjimų Sitagruose pranešimai yra paskelbti dviejose monografijose (C. Renfrew et al., 1986; E. Elster, C. Renfrew, 2003); antroji – Marijai mirus, dedikuota jos atminimui.

Archeologė Marija
Gimbutienė kasinėja
Graikijoje.

Tretieji Marijos kasinėjimais buvo Anzoje [Anza] (6100–4900 pr. Kr.), Pietų Balkanuose, dabartinėje nepriklausomoje Makedonijoje. Po kasinėjimų Obre ir Sitagruose 1968 m. Marija iškeliavo Olandijon, pakviesta metams stažuotis Pažangiųjų mokslų institute (Netherlands Institute for Advanced Study, Wassenaar). Šioj idiliškoj aplinkoj ji turėjo laiko mąstyti ir rašyti. Kaip mąstyti chronologinėj diagramoj (pav. 2), Sitagrų ir Obre laikotarpiai iš dalies sutampa, bet nė vienas nesiekia ankstyvojo neolito. Antram tyrinėjimo sezonui Sitagruose prasidėjus, 1969 m. vasarą Marija, dr. Milutinas ir dr. Draga Garasaninai [Garašaninai], bendradarbiaujant Štippo [Stip] muziejui, laukė leidimo kasinėti ankstyvojo neolito vietovėje į pietus nuo Skopjos [Skopje], Jugoslavijos

Makedonijoje. Kasinėjimų Obre veteranai E. ir Anna Sterudai, pasidarbavę keletą savaičių Sitagruose, kol gavo telegramą su leidimu, išvyko į Makedoniją susitikti su ten esančia komanda. Visi apsigyveno Anzos kaimo sodybose. Eugenijus parengė kasinėjimų lauką, kaip buvo daręs Obre, ir vadovavo pirmajam sezonui. Jugoslavų grupė su Garasaniniais įrengė savo kasinėjimų kvadratus.

E. Sterudui atsisakius vadovauti antrajam sezonui Anzoje 1970 m. (dėl užimtumo rengiant leidinį apie kasinėjimus Obre), Marija paskyrė vadovu Geoffrey Sayersą [Gafrij Sairesą], C. Renfrew studentą iš Šefildo, kuris pareiškė didelį norą tyrinėti su UCLA profesore. Nors G. Sayersas sugebėjo pritaikyti amerikietiškus metodus, jam pristigo praktinės patirties įgyvendinti šių kasinėjimų tikslus, būtent atkasti ankstyvuosius Starčevo [Starcevo] sluoksnius ir pateikti gausų pavyzdžių rinkinį. Darbas vyko lėtai, tarp bendradarbių tvyrojo įtampa, ir kasinėjimai sulig antru sezonu baigėsi. Vis dėlto radiokarbono būdu nustatytos datos siekė VII tūkst. pr. Kr., ir pranešimai apie Anzą buvo palankiai priimti (kaip ir pranešimai apie Sitagrus)⁴.

Kasinėjimų Obre ir Sitagrų radiniai datuoti viduriniu neolitu; Anzoje, Starčevo vietovėje – ankstyvuojū neolitu. Chronologiniai rėmai dabar aprėpė 4 tūkstantmečius, todėl statulėlių bei keramikos rinkinys iš Anzos Marijai buvo itin svarbus. Treji kasinėjimai pateikė dau-

Marija Gimbutienė ir Dimitrios Theochares. Graikija, Achilėjonas, 1971 m.

gybę duomenų: botaninių, zoologinių, geologinių (su pavyzdžiais C-14 datoms nustatyti); gausybę keramikos ir kitų simbolinės vertės pavyzdžių. Visos vietovės buvo neolito periodo (tik Sitagruose siekė žalvario amžių), t. y. veikiau tai buvo žemdirbių ūkio tipo gyvenvietės nei medžiotojų klajoklių. Jose atrasta prekybos žymių ir visose, ypač Sitagruose, daug statulėlių. „Senosios Europos“ sąvoka atsirado⁵ dar nepajudinus kastuvų Achilėjone, Tesalijoje, kur, mano manymu, išsipildė Marijos puoselėta svajonė.⁶

Achilėjonas yra neaukšta kalva rytinėj Tesalijos lygumoj, gavusi pavadinimą nuo ten esančio kaimo, kurio laukai slepia archeologinius turtus. Šią kalvą tyrinėjo Tesa-

lijos eforas, a. a. Dimitrios Theochares [Dmitrijus Teocharis], jis tvirtino radęs prieškeraminių sluoksnių. Galimybė, kad žemiausiuose pylimo sluoksniuose gali būti prieškeraminės gyvenvietės žymių, rodančių vietinio neolito raidą, domino Mariją. Tačiau tokių radinių nebūta, ir vėliau monografijoje apie Achilėjoną (1989) Marija rašė, kad ankstyviausi sluoksniai pateikė „brandžią neolito kultūrą su protosesklo keramika“* (žr. literatūros sąrašą).

Achilėjonas nuodugniai atskleidė Sesklo eilės tvarką, pateikė architektūros įrodymų, arti 200 statulėlių, kaulo bei akmeninių įrankių, tarp jų obsidiano iš Melos, liudijančio prekybą su Kikladų sala. Marija seniai buvo įsitikinusi, kad mažai realistiški Vinčos statulėlių galvų kontūrai vaizduoja kaukes. Tarp Achilėjono radinių buvo keletas panašių statulėlių ir viena mažytė kaukė ant pjedestalo. Marijos idėjos pagaliau įgavo pamatą. Tačiau kasinėjimus netrukus sutrukdė nestabili Graikijos politika: vos prasidėjus antram kasinėjimų sezonui, prabėgus vienai savaitei, valdžios įsakymu tyrinėjimai buvo nutraukti. Ir vis dėlto Mari-

* Šis terminas yra kilęs nuo neolitinės Tesalijos gyvenvietės Sesklo vietovėje, 14 km į vakarus nuo Volo uosto. Remiantis Achilėjono chronologija, Sesklo kultūra plėtojosi per tūkstantį metų nuo 6500 maždaug iki 5500 m. pr. Kr. Achilėjono sluoksniai skiriami į 4 periodus. Du pirmieji priklauso ankstyvajam neolitui (anksčiau literatūroje vadintai ankstyvosios keramikos, protosesklo kultūrai), o III ir IV periodai – viduriniam neolitui, arba klasikinei Sesklo kultūrai – *sudaryt. past.* pagal: M. Gimbutienė, *Senoji Europa*, Vilnius, 1996, p. 25.

Jugoslavijoje su prof. Milutin Garasanin. Anza, 1970 m.

Priėmimas Kukutenio miestelyje. Stovi dešinėje prof. Petersen-Dimbrovitz, kairėje (su akiniais) prof. Dinn Marin, už Marijos Gimbutienės stovi John Nandriv. Moldova, 1984 m. rugsėjo 27 d.

jos knyga apie šiuos kasinėjimus pateikė išsamių duomenų su lentelėmis, C-14 datomis ir gausiomis iliustracijomis (M. Gimbutas et al., 1989).

Ketvirtiesiems kasinėjimams pasibaigus, Marija užsiėmė duomenų analize ir leidinių rengimu. 1977 m. ji vėl svarstė kasinėjimų galimybes; šįkart nukreipdama savo dėmesį už Adrijos jūros, Italijon. Su Genujos universiteto profesorium Santo Tiné [Santu Tine] ji suorganizavo tyrinėjimus Skalorijos [Scaloria] urve⁷ (6500–3400 pr. Kr.), Tavoljeri [Tavoliere] lygumoje Pietryčių Italijoje. Profesorius S. Tiné anksčiau buvo tyrinėjęs dvi urvo sales 1967 m. Bendri Kalifornijos Los Andželo ir Genujos universiteto kasinėjimai vyko 1979 ir 1980 m. per bendrą Genujos ir UCLA Tavoljeri ekspediciją. Šie tyri-

nėjimai buvo itin reikšmingi dėl viršutinėje urvo salėje⁸ atrastų neolito kapaviečių; vėlyvojo paleolito ir vėlyvojo neolito radinių, taip pat dėl žemutinėje salėje atrastos apeigų vietos.

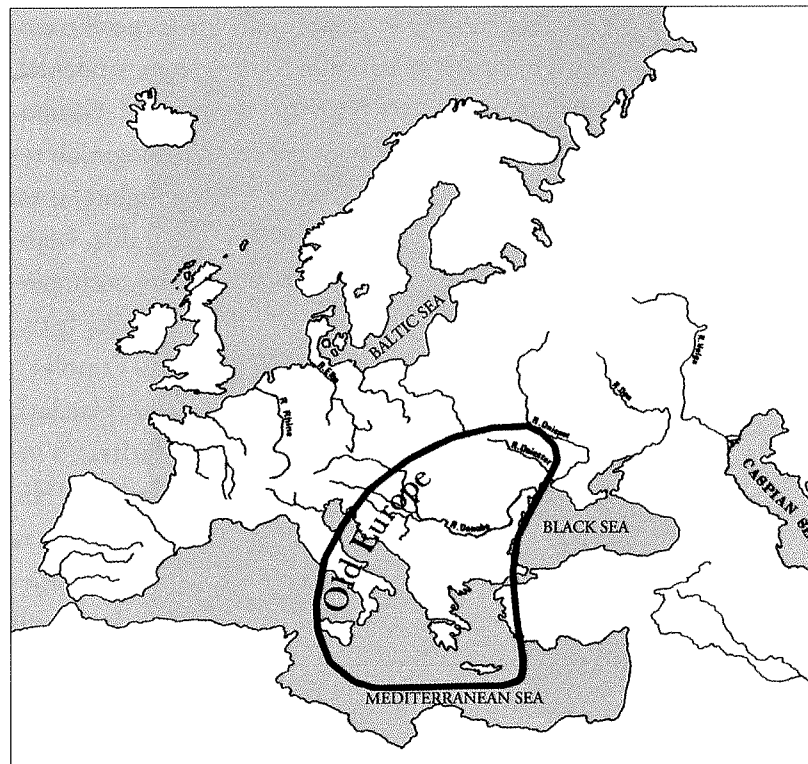
Kasinėjimams vadovavo Achilėjono veteranas Seanas Winnas [Synas Vainas], tuo metu dėstęs Pietų Misisipės universitete (University of Southern Missisipi), anksčiau buvęs Marijos studentas UCLA; dalyvavo patyręs kasinėtojas Danas Shimabuku [Denas Šimabuku], taip pat buvęs UCLA studentas, Halifakso šv. Marijos universiteto dėstytojas. Nors Marija vedė studijų seminarą 1980 m. Manfredonijoje drauge su Skalorijos urvo kasinėjimų darbuotojais bei savanoriais, tačiau išsamaus pranešimo apie šiuos kasinėjimus ji taip ir nepaskelbė⁹, gal tikėdamasi, kad S. Winnas ir D. Shimabuku papildys savo preliminarų 1988 m. sezono pranešimą.¹⁰ Tačiau Skalorijos kasinėjimai sulaukė pripažinimo, ir neseniai trys mokslininkai (L. Robbas, R. Whitehouse'as ir šio straipsnio autorė) susitarė užbaigti šį darbą ir parengti leidinį apie Skaloriją.

ĮNAŠAS IR ĮVERTINIMAS

M. Gimbutienės mokslo bei tyrinėjimų pagrindinės temos buvo šios: 1) Senoji Europa: neolito ir eneolito gyvenvietės Europoje, jų matricentrinė taikinga žemdir-

bių kultūra; 2) kurganų kultūra: šių protoindoeuropietiška kalbančių klajoklių, karingų piemenų, jaukinančių arklius, gyvenančių patriarchalinėje visuomenėje, kilmė ir charakteristika; 3) laipsniškas Senosios Europos kultūros pakeitimas protoindoeuropietiška; 4) Senosios Europos religija. Visose srityse jos įnašas svarus, nors kontroversiškas, ir netgi daugiau, tuo labiau po jos mirties, nes visose srityse ji tiksliai nustatė gaires. Įvairūs jos palikimo aspektai akivaizdžiai susiję: Senosios Europos priešistorė, jos matricentrinė religija išaiškėjo tyrinėjant dievių ir dievų panteoną (M. Gimbutienė šį periodą vėliau apibrėžė kaip paneuropietiška, kuris prasideda galbūt net prieš paleolitą ir trunka iki eneolito arba vėlyvojo neolito); ir Senosios Europos kultūros transformacija, arba protoindoeuropizacija, vykusį pamažu į vakarus iš Rusijos stepių veržiantis kurganų kultūros žmonėms.

Senosios Europos, t. y. neolito ir eneolito laikotarpių (7000–3500 pr. Kr.) Pietryčių Europos civilizacijos, sąvoką Marija parėmė daugybe duomenų, kuriuos ji sukaupe nuo 1965 m. vidurio kasinėdama priešistorines vietas, lankydama Europos muziejuose ir institutuose, skaitydama kolegų specialistų darbus. Remdamasi paleozoologų ir paleobotanikų pateiktais faktais, ji archeologiškai nustatė šiame regione gyvavus arklius jaukinančią žemdirbių visuomenę su akmens bei kaulo perdirdimo, keramikos ir audimo įgūdžiais. Analizuodama medžiaginę kultūrą,

1) Senoji Europa (Fig. 1)

ją, ji priėjo prie išvados, kad čia egzistavo prekyba bei mainai, religinių simbolių sistema, susijusi su matricentrine visuomenine struktūra. Jos samprotavimu, tokia buvusi taikingoji Senoji Europa. Šios idėjos buvo jos tyrinėjimų Europoje, Harvarde, Stenforde, Olandijoje ir UCLA sintezė.

Per paskaitas ir seminarus apie neolito ir eneolito amžius Europoje ir Artimuosiuose Rytuose mes, studentai, klausydavomės entuziastiškų ir susistemintų M. Gimbutienės pranešimų, paremtų jos pačios archeologiniais tyrinėjimais, kasinėjimais; ji buvo įgudusi poliglote, ir tai akivaizdžiai atsiskleidė jai šnekant apie geografiją, vietovardžius, gyvenviečių struktūras, architektūrą, technologijas, ūkio ypatumus, apeigų objektus, keramiką (pvz., Karanovas, Kukutenis-Tripolis [Cucutenyi-Tripolye], Sesklas [Sesкло], Diminis [Dimini], Hasilaras [Hacilar], Čatal Chiujukas [Catal Hüyük], Marica [Maritsa], Vinča, Predionica [Predionitsa], Tisa [Tisza], Hamangija [Hamangia], Gumelnica [Gumelnitsa], Sera d'Altas [Serra d'Alto], Kopa Navigata [Coppa Navigata], Črvena Stijena [Crvena Stjena] *etc.*). Keramikos rinkinius, kuriuos ji mums rodė, sudarė labai meniški dirbiniai: nušlifuoti indai su iškalbingais dvispalviais ar daugiaspalviais piešiniais arba baltų dažų pripildytais raitytais ornamentais. Jos eksponatų kolekcijoje taip pat buvo antspaudų, antropomorfinių ir gyvulių pavidalo statulėlių, papuošalų iš kriauklių bei kaulo.

M. Gimbutienė įsivaizdavo Senąją Europą (pav. 1) kaip žemdirbių gyvenviečių su panašiomis visuomeninėmis struktūromis regioną. Ji analizavo būstų ir amatininkų dirbinių liekanas, kurios bėgant tūkstantmečiams sluoksniavosi vienos virš kitų, šitaip formuodamos ma-

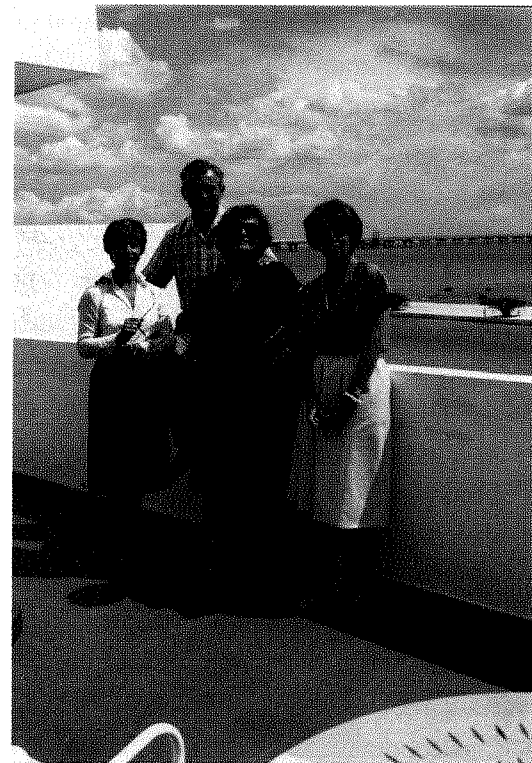
gulas*, pylimus ir piliakalnius, minimus mokslinėje literatūroje. Kadangi tirtų gyvenviečių vietovėse nebuvo rasta gynybinių įtvirtinimų žymių ar ginklų, ji pateikė prielaidą, kad tai būta taikingos visuomenės.¹¹ Darydama išvadas, sintetindama medžiagą, ji derino ankstesnių kasinėjimų duomenis su naujų rinkinių medžiaga, gauta po Antrojo pasaulinio karo kasinėjant Šiaurės Graikijoje ir kituose Balkanų kraštuose.

Senosios Europos sąvoka buvo priimta ganėtinai šaltai; tačiau aš, kaip praktikuojanti priešistorikė (ir buvusi Marijos studentė), manau, kad tai geniali sąvoka. Geografinė Senosios Europos egzistencija, pats regionas sistemina bei sintezuoja daugybę lyginamųjų duomenų. Aiškiai matoma, kaip kinta Pietryčių Europos raida nuo neolito iki eneolito amžiaus: gyvenvietės plečiasi, keramika darosi vis dailesnė, gyvulių jaukinimas ir augalų kultivavimas atrodo vis prasmingesni; prekyba siekia vis tolimesnius kraštus (pvz., rudo titnago iš Sredna Goros kalnų Bulgarijoje¹² ir obsidiano iš Melos, Kikladų salose¹³), gyvenvietės klesti tūkstantmečiais.

* Magulos – kalvelės, kurias archeologai vadina *tells* arba *mounds*, o vietos gyventojai – magulomis. Jos susidarė dėl vadinamojo kultūrinio *debris* (debris), t. y. namų griuvėsių, šiukšlių duobių ir kt. susikaupimo vietoje. Tesalijoje, Makedonijoje yra daugybė tokių kalvelių. Ten galima prisirinkti puodų šukių ir net figūrėlių, kriauklių karolių – *sudaryt. past.* pagal: M. Gimbutienė, *Senoji Europa*, Vilnius, 1996, p. 25.

Ano meto Marijos paskaitos sugestionavo didžiulį leidinį apie Senąją Europą (aš turiu daugybę rankraščių be datų, ji juos vadino pradine medžiaga tokiam leidiniui). Kasinėjimams Jugoslavijoje ir Graikijoje besitęsiant, atradus reikšmingų statulėlių Sitagruose 1968 ir 1969 m., o vėliau papildžius visa tai dar ir Achilėjo radiniais, rengiama monografija apie Senąją Europą galėjo būti pertvarkyta į leidinį „Senosios Europos dievai ir deivės“ („The Gods and Goddesses of Old Europe“, London, 1974).

Dar kasinėjimams neprasidėjus, Marija rimtai tyrinėjo įvairių tipų statulėles (pvz., Vinčos, Sesklo, Starčovo, Tisos ir kt.), indų formų įvairovę, antspaudų ženklus bei įraižas ir keramikos stilius. Ji nesyk kalbėjo apie tyrinėjimų, paremtų įvairiomis disciplinomis, svarbą: kaip, pvz., pasitelkus etnologiją, mitologiją, semiotiką, lingvistiką, galima visai kitoje šviesoje išvysti tyrinėjamą medžiagą; kad tokios studijos netikėtai gali tapti raktu, tarimu, norint suprasti senųjų kultūrų visuomenines struktūras ir simbolines sistemas. Būdama lingvistė ir nuostabių gabumų mokslininkė (ką liudija jos biografijos knygos ir straipsniuose), ji savo moksliniuose darbuose pritaikė kelių disciplinų analizės modelį. Tačiau Marijos dievų ir deivių panteono aprašymai ne visados yra nuoseklūs ar duodantys logišką paaiškinimą, koku būdu savo tyrinėjimuose ji prieina atitinkamą išvadą apie tą ar kitą deivę ar dievą.

Skalorijos kasinėjimai Italijoje. Prie Skalorijos miestelio. Iš kairės: Sándor Bökönyi, Marija Gimbutienė, Joan Marler. 1980 m.

Dievų ir deivių panteonas, religinės sistemos ypatybės ir jos įtaka (diachroniškai ir sinchroniškai) yra perteikti daugelyje straipsnių¹⁴ ir gausiai iliustruotose knygose¹⁵. Nors ji įvardijo ir identifkavo mažas antropomorfinės ir gyvulių pavidalo statulėles kaip įvairių dievų ir deivių at-

vaizdus, simbolius ar savybes, analitiškas skaitytojas pasigenda jos samprotavimuose nuoseklumo ir logikos. Bet tai nemažina šios mokslininkės darbo vertės. Reikia pripažinti nuostabią Marijos vaizduotę, sugebėjimą apibendrinti žinias ir sukurti visą panteoną. O apskritai mes turėtume priimti panteoną intuityviai.

Paskaitas apie dievus ir deives Marija skaitė nuo 1968 m. Nors ji tai siejo su kasinėjimais ir rėmėsi moksline medžiaga (C-14 datomis, paleozoologija *etc.*), priešistorinis pasaulis buvo perteiktas raiškia pasakojimo forma, baigtine ir neginčijama.

Kai Marija pagarsino savo drąšias ir originalias mintis apie statulėles ir keramikos simboliką, archeologai iš pradžių nežinojo, kaip reaguoti. Juk ji – viena žymiausių, jei ne pati žymiausia, priešistorinės Pietryčių Europos tyrinėtoja archeologė, kuri turi sukaupti galybę tarptautinių duomenų, surinkusi juos drauge su paleozoologais, paleobotanikais, geografais, akmens specialistais ir kt. Juk ji ne kokia diletantė, o profesionali tyrinėtoja – ir štai dabar M. Gimbutienė skelbia savo idėjas apie priešistorinę religiją, apeigas ir jų simboliką, apie dievus ir deives – dalykus, kuriuos priešistorės tyrinėtojai ilgą laiką apeidavo.¹⁶

Marija buvo įsitikinusi, kad visuomeninė Senosios Europos struktūra buvo egalitarinė, tačiau garbinanti Deivę ir jos panteoną; kad ši visuomenė buvo taikinga,

Skalorijos urvo Pietryčių Italijoje kasinėjimų grupė 1979 m.

kūrybinga ir produktyvi. Svarbiausieji raktai, leidžiantys atrakinti duris į jos religiją – visur randamos statulėlės, dažnai papuoštos išraižytais molyje piešiniais bei linijomis, kiti simbolinės vertės objektai, atkasti beveik visose neolito ir eneolito vietovėse. Marija gvildeno keramiką puošiančius ženklus, įraižas, pjūvius, ideogramas ir visa tai aiškino kaip priešrašytinį raštą, skiemenų rinkinį, įvardijantį dievus ir deives.¹⁷

Galų gale Marija pasiūlė *longue duree* (ilgai gyvuojanti) Deivės modelį, kuris formavosi nuo paleolito amžiaus, ir bėgant tūkstantmečiams nepakitusią religinę sistemą. Jos hipotezė skiriasi, pvz., nuo Mareko Zvelebilo samprotavimo apie ilgai nekintančią religiją, iššifruotą priešistorinėje Šiaurės Europos medžiotojų klajoklių kul-

tūroje. M. Zvelebilo įrodymai yra akmenų bei uolų raižiniai, išraižyti objektai ir laidosenos apeigų ženklai, siejami su Šiaurės (borealine) tikėjimo sistema, lygintina su šiuolaikinių medžiotojų papročiais šiaurinėj zonoj. M. Zvelebilo archeologiniai apeigų ir ideologijos aiškini- mai remiasi Sibiro ir Šiaurės Amerikos etnografiniais du- menimis iš borealinės zonos. O Marija iš pradžių tiksliai nužymėjo matricentrinę civilizaciją tam tikruose laiko ir vietovių rėmuose, Senojoje neolito ir eneolito laikotarpių Europoje, vėliau nustatė šios civilizacijos bei religinio pan- teono ištakas visos Europos paleolite. Jos labai ilgo laiko- tarpio *longue duree* teorija – sudėtingo Europos priešisto- rijos vaizdo sintezė – buvo sunkiai įkandama net kole- goms archeologams.

Antrojoje pereinamojo šimtmečio pusėje (maždaug 1950– 1990 m.) Marija paskelbė nemažai turiningų, intelektu- aliai provokacinių straipsnių apie protoindoeuropietiška- i kalbėjusių žmonių ir jų kurganų kultūrą¹⁸ [M. Gimbu- tienė šią kultūrą dar vadina „pilkapių kultūra“ – *sudaryt. past.*]. Aprašydama šios kultūros gyventojų visuomeninę struktūrą, aiškindama jų kilmę ir judėjimą, ji pasinaudo- jo istorinės kalbotyros, archeologijos, mitologijos ir fol- kloro duomenimis. M. Gimbutienė nustatė, kad kurga- nų kultūros genčių protėvynė buvo pietinėse Rusijos ste- pėse tarp Uralo ir Dnepro upių; apibūdino jų visuomenę kaip patriarchalinę, pastoralinę (piemenų), arklus jauki-

Dates BC	ACHILLEION	ANZA	OBRE	SITAGROI	GROTTA SCALORIA
2200					
2300					
2400				SITAGROI Vb	
2500					
2600					
2700					
2800				SITAGROI Va	
2900					
3000					
3100				SITAGROI IV	
3200					
3300					
3400					
3500					
3600					
3700					
3800					
3900					
4000				SITAGROI III	SERRA D'ALTO PHASE
4100					
4200					
4300					
4400					
4500					
4600					
4700					
4800				SITAGROI II	
4900					
5000					
5100					
5200					
5300				SITAGROI I	SCALORIA PHASE
5400					
5500					
5600	ACHILLEION IVb				
5700	ACHILLEION IVa				
5800					
5900					
6000	ACHILLEION IIIa-b	ANZA I			
6100	ACHILLEION IIb				
6200	ACHILLEION Ib-IIa				
6300					
6400	ACHILLEION Ia				
6500					IMPRESSO PHASE

2) Protoindoeuropietiška kalbėję žmonės ir jų kurganų kultūra

Iš kairės: Leuba, Ernestine Elster, Colin Renfrew, Marija Gimbutienė
švenčia leidinio apie kasinėjimus Sitagruose pasirodymą, 1987 m.

nusią, metalą naudojusią, karingą. Metams bėgant ji išplėtė šias pagrindines tezes, pakartodama savo argumentus, koreguodama detales, kurias patikslino nauji kasinėjimų pranešimai ir dendrochronologinė analizė.

Nuo 1950-ųjų vidurio Marija ėmė tvirtinti, kad kurganų kultūra buvo protoindoeuropietiška; iš jos išsirutuliavo dabartinės indoeuropietiškos kalbos. Jos tezės buvo pripažintos ir dešimtmečius Vakaruose gyvavo beveik nekritikuojamos. Marija nužymėjo ne vien gaires, ji išliko autoritetingiausia kurganų kultūros žinove iki 1980-ųjų¹⁹; tik tada mokslininkai ėmėsi jos teorijos korektyvų.²⁰ Marija savo kritiką pažinojo asmeniškai ir atsiliepė į kiekvieną recenziją, detaliai nurodydama jų klaidas, pakartodama savo argumentus.²¹ Ji griežtai prieštaravo C. Ren-

frew argumentui (jis įrodinėja, kad neolito Anatolija yra žemdirbių tėvynė, iš jos jie drauge su savo protoindoeuropietišku raštu, augalais bei gyvuliais persikėlė į Europą). Savo recenzijose Marija pirmiausia grakščiai pripažino C. Renfrew įnašą į archeologiją, paminėjo dailiu stiliumi ir įtikinamai išdėstytus jo argumentus ir tada „plikomis rankomis“ negailestingai sudirbo jo modelį. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, atrodo, ji ramiai reagavo į kritiką, nes jau buvo perėjusi į kitą ją dominančią mokslo sritį – į archeomitologiją.

Marija manė, jog kultūrinių pokyčių radosi protoindoeuropietiškos kurganų kultūros gentims susidūrus su Senosios Europos čiabuviams. Ji aiškino, kad Senosios Europos kultūra ilgainiui buvo išstumta ateivių iš Rytų, šiame regione jie ieškojo tinkamų žemių savo arkliams ir bandoms ganyti. Marija išvelgė buvus dvi skirtingas visuomenines sistemas:

Senosios Europos: matriarchalinė – taikinga – žemdirbių – deivės Motinos

Versus (atmaina)

Indoeuropiečių: patriarchalinė – karinga – pastoralinė (piemenų) – be Deivės

Jų susidūrimas buvo katastrofiškas: klestėjusios eneo-lito laikotarpiu Senosios Europos kultūros buvo sunaikintos; jų vietoje įsišaknijo indoeuropietiška patriarchalinė naujakurių visuomenė su kalbomis, struktūromis ir polinkiu kariauti; šis paveldas išliko iki mūsų dienų.

Neseniai Marijos Gimbutienės, kaip šios srities pradininkės, atminimui buvo išleistas straipsnių rinkinys apie indoeuropiečius.²² Diskusijos apie archeologijos ir lingvistikos mokslų tarpusavio sąveiką nesiliauja, vis gausindamos darbus šia tema.²³

IVERTINIMAS

Priešistorinės Senosios Europos radiniai, ypač statulėlės, nors apie jas buvo paskelbta ir anksčiau, beveik nesulaukė archeologų dėmesio, kol nepasirodė Marijos Gimbutienės leidiniai ir nebuvo perskaityti pranešimai apie priešistorinį dievybių panteoną. Marija nužymėjo gaires ir privertė savo auditoriją apmąstyti šią temą bei mokslinę medžiagą. Jos tyrinėjimai pasirodė sulig visuomenėmis permainomis, kylant feminizmui, ir jų įtaka pasisklido toli už akademinų ribų, pasiekdama šiuolaikinę žmonių sąmonę (pvz., Marijos pokalbiai su žurnalistais, jos paminėjimai dokumentiniuose TV filmuose, jos darbų paroda muziejuje Vysbadene 1993 m.). Jos knygų

„Deivės kalba“ (1989) ir „Deivės civilizacija“ (1991) recenzijos²⁴, tarp jų ir neigiamos²⁵, radosi tik po poros metų. Tuo tarpu Marijos idėjos prigijo visuomenėje, ypač tarp feminisčių, nes šios išvelgė Marijos raštuose tai, ko pačios ieškojo, būtent mokslinį įrodymą, kad aukščiausioji dievybė buvo moteriškosios giminės ir kad moterys vadovavo bendruomenei ar bent jau buvo lygiavertės su vyrais.

Archeologams sunku priimti Marijos hipotezes apie visuomeninę Senosios Europos struktūrą, dievių panteoną, priešrašytinį raštą ir panteono *longue duree*. Tokia socialinė sistema, kuri sugestionuoja abipusę priešingybę, atrodo problemiška. Mokslininkai kritikuoja androcetrinę (vyro valdžios) pasaulėžiūrą, bet toli gražu nenori jos pakeisti priešinga, gynocentrine (moters valdymo). Mokslininkai, rašantys apie lyčių problemas ir archeologiją, nenori kalbėti vien apie „jas“ ar „juos“, bet stengiasi mąstyti apie papildytą moterų, vyrų, senimo ir jaunimo kompleksą. Kai kuriuos archeologus erzina pakartotinės nuorodos į moters valdymo (SE patriarchalinės sistemos) pakeitimą vyrų valdymu (IE patriarchaline sistema).²⁶ Marijos kritikai teigia, kad priešistorėje, kaip ir mūsų dienomis, visuomeninis valdymas bei derybos dėl teisių buvo sudėtingesni, ambivalentiškesni nei vien tikimybė, kad patriarchalinė sistema jėga buvo pakeista patriarchaline. Be to, jie mano, kad šio sudėtingumo pripažinimas bei